

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Institut mezioborových studií Brno

Kooperativní výchova v rodině

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Vendula Jašková

Vypracovala:

Eva Strašáková

Brno 2012

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Kooperativní výchova v rodině zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V.....dne.....

Podpis.....

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych na tomto místě poděkovala svému manželovi a celé rodině za velkou podporu a trpělivost, které se mi od nich při zpracování mé bakalářské práce dostalo.

Děkuji také paní magistře Vendule Jaškové za vedení bakalářské práce a velmi pružnou komunikaci.

OBSAH

Úvod.....	1
1. Rodina v současné době	3
1.1. Vývoj okolního prostředí.....	3
1.2. Rozhodnutí k rodičovství.....	5
1.3. Hodnoty v rodině	7
1.4. Výchovné přístupy generací.....	10
2. Ochranná a emocionální funkce rodiny.....	14
2.1. Prostředí pro zdravý rozvoj dítěte	14
2.2. Bezpodmínečná láska.....	16
2.3. Budování důvěry a sebedůvěry.....	18
3. Výchovná funkce rodiny	23
3.1. Výchovné cíle	23
3.2. Rodičovská nejistota	25
3.3. Autoritativní výchova	27
3.4. Benevolentní výchova	30
3.5. Kooperativní výchova.....	31
4. Vzdělávání rodičů	41
4.1. Kurzy efektivního rodičovství.....	42
4.2. Výzkum postojů absolventů kurzu	44
Závěr	47
Resumé	49
Anotace.....	50
Anotation	50
Klíčová slova.....	51
Key words	51
Použitá literatura	52
Seznam příloh	53

ÚVOD

Výchova příštích generací byla po staletí pro všechny civilizace a kultury jedním z nejdůležitějších témat, kterým se dospělí věnovali a které jim obzvlášť leželo na srdci. Není divu. Vždyť na kvalitě, schopnostech a zodpovědnosti budoucích dospělých záviselo nejen zajištění stáří jejich rodičů, ale především zachování a pokračování rodu. Nemalou roli ve zodpovědnosti za budoucnost hrálo vědomí, že člověk nežije jen sám pro sebe, ale je součástí transcendentního prostoru, který je třeba respektovat a být s ním v souladu. Od dob, kdy žili takto smýšlející naši předkové, nás oddělilo mnoho společenských, kulturních i technologických změn. Dnes, mnohdy navzdory zaznamenané moudrosti předků, těžko hledáme smysluplné životní principy. Výchova dětí není výjimkou. Příliš často uplatňují rodiče při výchově dětí stereotypy přinesené z jejich původních rodin anebo negace těchto stereotypů. Přitom existují alternativy, které s daleko větší pravděpodobností uvedou děti do dospělosti jako samostatné bytosti schopné respektovat důstojnost druhých a schopné nežít svůj život pouze pro sebe.

Bakalářská práce se věnuje představení alternativního výchovného stylu – kooperativní výchovy, někdy též označovanému jako demokratický výchovný styl. Kooperativní styl výchovy je zde prezentován jako alternativa k převládajícím jiným výchovným stylům, ke stylu autoritativnímu a benevolentnímu. Práce čerpá ze tří pramenů, z nichž tím prvním je literatura, která se věnuje psychologické základně kooperativní výchovy renomovaných psychologů Alfreda Adlera nebo Richarda Dreikurse. A také literatura, která je zaměřena přímo na praktické zkušenosti s tímto výchovným stylem, doporučení a techniky. Jako příklad uvedu autory Jiřinu Prekopovou, Adele Faber a Steve Biddulpha. Druhým pramenem jsou materiály a poznámky z kurzů efektivního rodičovství, které v souladu s principy kooperativní výchovy pořádá již řadu let Centrum pro rodinu a sociální péči. Posledním, třetím pramenem, ze kterého jsem čerpala podněty ke zpracování bakalářské práce, je moje praxe mámy čtyř dětí. Praktické zkušenosti s uplatňováním prvků kooperativní výchovy mi umožnily teoretické znalosti uchopit a protřídit.

Bakalářská práce je rozčleněna do čtyř hlavních kapitol. První z nich, Rodina v současné době, se věnuje popisu prostředí, které ovlivňuje rodinu a tím i výchovu dětí. Porovnává prostředí, do kterého jsou zasazeny rodiny v dnešní době s prostředím, které rámovalo život

v minulosti a poukazuje na to, jak toto prostředí ovlivňovalo a ovlivňuje výchovné styly. Zatímco první kapitola popisuje vnější prostředí, kapitola druhá, Ochranná a emocionální funkce rodiny, popisuje vnitřní funkce rodiny, a to především s ohledem na potřeby výchovy dětí. Druhá kapitola není pouhým popisem, ale snaží se pojmenovat, které prvky jsou pro zdravou rodinu a tím pro vytvoření zdravého prostředí pro výchovu dítěte nejdůležitější a proč. Kapitola třetí, věnovaná výchovným funkcím rodiny, nejdříve pojednává o výchovných cílech rodiny. Poté se ještě krátce zastaví u zamyšlení nad tím, čím jsou ovlivňováni samotní rodiče. Co mají „v rukou“? Jakým nejistotám musejí čelit? Nakonec zamíří tato kapitola k samotnému jádru práce. Představuje autoritativní a benevolentní styly výchovy, poukazuje na jejich nedostatky a snaží se zviditelnit i jejich přínos. Na pozadí těchto dvou výchovných stylů poté představuje kooperativní výchovný styl jako vítanou alternativu, která může eliminovat všechny negativní dopady autoritativního či benevolentního přístupu, aniž by sama vytvářela nové problematické zákonitosti.

Poslední kapitola se zamýšlí nad možnostmi uvedení teorií kooperativní výchovy do praktického života. Na příkladu fungujícího programu efektivního rodičovství prezentuje vhodnou formu vzdělávání rodičů, pedagogů a výchovných pracovníků. Vhodnost této formy edukace je nakonec prověřena výzkumem provedeným s absolventy uvedeného kurzu – se samotnými rodiči. Kromě teoretického představení kooperativního výchovného stylu a jeho vymezení proti ostatním, převládajícím stylům výchovy, je dalším cílem této práce také ověření, zda lze kooperativní výchovu úspěšně uplatnit v praktickém rodinném životě.

1. RODINA V SOUČASNÉ DOBĚ

Jedním z rysů dnešní materiálně rozvinuté civilizace je falešné pochopení svobody a nezávislosti. Mnozí jedinci snadno podléhají přesvědčení, že nejsou závislí na ničem a na nikom. Jejich životní zkušenost: neprožití žádného vážnějšího ohrožení a možná i relativní životní úspěchy, je v tomto přesvědčení jen posilují. My ale nežijeme ve vzduchoprázdnu. Ovlivňuje nás prostředí, ve kterém žijeme. Společnost, technologie, ostatní lidé, se kterými se setkáváme. A také nás hodně ovlivňuje vše, co si neseme s sebou od předchozích generací. Pro naše postoje a správné rozhodování nemusíme mít o těchto faktorech všechny informace. Měli bychom ale respektovat, že tu jsou a že naše rozhodování se nikdy neodehrává izolovaně. A důsledky našeho rozhodování už vůbec ne.

1.1. Vývoj okolního prostředí

15. února letošního roku, tedy roku 2012, se dožila paní Evangelia Čarasová, jako nejstarší obyvatelka České republiky, neuvěřitelných sto osmi roků! Kromě samotného úctyhodného věku mne na paní Čarasové fascinuje to, s kým se mohla ve svém životě setkat a také to, jak neuvěřitelný vývoj technologií a společnosti za jejího života proběhl. Paní Čarasová nejenže patří ke generaci osobností, které už dnes vnímáme téměř historicky, jako např. Jiří Wolker, Jan Werich anebo Jindřich Chaloupecký. Mohla se také ve své dospělosti setkat s Franzem Kafkou, Alfonsem Muchou anebo i Tomášem Baťou. Paní Evangelia Čarasová, pokud by se narodila o několik kilometrů jinde, by dokonce mohla jako matka navštěvovat se svými dětmi některou z dětských poraden vedenou Alfredem Adlerem.

Pouze za života paní Čarasové proběhly a stále probíhají obrovské změny v nárůstu populace na Zemi, v geopolitických přesunech, globalizaci. Neustále vyšším tempem narůstá životní úroveň obyvatelstva, která je ale dosažitelná čím dál menšímu procentu obyvatel Země. Jakýkoliv lokální konflikt mezi lokálními zájmy má potenciál rozrůst se v celosvětovou katastrofu. Touha po zvyšování vlivu a objemech výroby vyprodukovala nejen zbraně, ale i emise, které jsou schopny zničit život na Zemi. Stále vyšší nároky na jedince, od schopnosti orientovat se v komplikovaném globálním prostředí přes umění vybírat pouze podstatné informace až po obhájení životního prostoru pro své zdraví a bezpečí své rodiny,

zatěžují každého na hranici únosnosti. Stále vyšší tempo rozvoje technologií, mantry spotřeby a zkracující se cykly vývoje a změn zbavují často dnešního člověka potřebných jistot. Lidé v západních civilizacích tak stále častěji hledají útočiště ve virtuálních „jistotách“ bankovních půjček a nereálném světě sociálních sítí. Postupně zjišťujeme, že turbulentní vývoj technologií a spotřeby značně předběhl vývoj schopností lidí, kteří by jej byli schopni využívat ke svému prospěchu.

Není divu, že tato doba přináší vedle touhy po ještě rychlejším vývoji, ještě vyšší životní úrovni a ještě větší spotřebě na jedné straně, také čím dál větší touhu po znovuoživení základních potřeb a po jiných, než pouze materiálních, hodnotách na straně druhé. Mám pocit, že po dlouhém období, kdy centrem, idolem a cílem byl pouze na ničem nezávislý jedinec splňující pouze své sobecké subjektivní touhy za jakoukoliv cenu, přichází (snad) období, kdy se začínáme znovu ptát, co tu po sobě zanecháme pro svoje děti a svoje vnuky. Stále více lidí si uvědomuje, že materiální uspokojení nepřináší ani spokojenost ani štěstí. Začínám potkávat rodiče, kteří už neříkají: „Chci, aby se mé děti měly v životě lépe“, ale „Rádi bychom, aby naše děti žily kvalitnější život.“ Paní Jiřina Prekopová ve své knize, Děti jsou hosté, kteří hledají cestu, také píše: „Je obdivuhodné, jak se dnešní rodiče na rozdíl od předešlých rodičovských generací snaží o uvědomělou výchovu svých dětí.“¹ Vidím v tom naději.

V souvislosti s tím, jak se snažíme hledat inspiraci a opěrné body v rodinných modelech a výchovných přístupech v minulosti, si také uvědomujeme, že žijeme v době, kdy má lidstvo k dispozici mnohem méně jistot než kdykoliv předtím. Pokud tedy pomineme válečná léta a první léta po nastolení diktátorských režimů v průběhu minulého století. Naše doba je specifická právě tím, že i když bychom velmi rádi připravili naše děti na jejich život v dospělosti, nevíme jak. Netušíme totiž, v jakém prostředí se budou naše děti pohybovat a jaké nároky na ně budou v budoucnosti kladeny. Tato nejistota dříve nebyla známá. U národů, které žily kdysi dávno, se hodnoty, pravidla a ani příležitosti a ohrožení pro život neměnily po desítky generací. Rodiče a prarodiče tak mohli předávat svým potomkům hodnoty a zkušenosti ze svého života a z toho, co se sami naučili od svých otců a dědů. To zcela stačilo. Bylo tak možné vyvinout „systém“ výchovy, vzdělávání i proces iniciace, která

¹ Jiřina Prekopová, Děti jsou hosté, kteří hledají cestu, str. 7.

řízeným způsobem postupně přenášela na mladé lidi kmene vedle pravomocí také zodpovědnost.

Mnohem později, v období posledních několika set let, kdy celou společnost ovládaly autoritářské přístupy nejrůznějšího druhu, byl tento autoritářský model přenášen i do výchovy dětí. Zdá se (alespoň z dnešního pohledu), že uplatňování autoritářského modelu bylo pro rodiče jednoduchou cestou. Jednak proto, že vědomě či podvědomě „věděli“, pro jaký svět děti připravit a také proto, že zřejmě neexistovaly jiné, výrazněji odlišné, přístupy.

Dnešní doba k již výše zmíněným turbulentním změnám okolního prostředí přidává také rozmanitost a nejistotu v samotných výchovných přístupech. A tak se dnes ve školách potkávají děti, jejichž rodiče uplatňují výrazně autoritativní styl výchovy, který převzali od svých rodičů, děti vedené – anebo spíše nevedené – benevolentním způsobem anebo přímo nezájmem ze strany rodičů s dětmi, jejichž rodiče se snaží reflektovat současné potřeby dětí a využívat všech dostupných informací pro zdokonalení výchovy. A to je prostředí, v němž se naše děti dnes pohybují, v němž by se měly umět orientovat, obhájit samy sebe, ale také se stát součástí této nesourodé společnosti.

V této práci se budu nadále věnovat výchově dětí v prostředí tzv. západní civilizace a především v době, ve které je práce psána. Propojení se širšími souvislostmi budu uvádět pouze tehdy, pokud to bude nutné pro porozumění anebo pro zasazení do potřebného kontextu.

1.2. Rozhodnutí k rodičovství

Z vlivů okolního prostředí, kterým jsem se věnovala v předchozí kapitole, měly na rodičovskou roli nejzásadnější dopad demokratizace a růst životní úrovně. Obojí osvobodilo (někdy pouze zdánlivě) člověka od mnoha faktorů, na kterých byly předešlé generace závislé, a dalo mu možnost volby. Náhle – jako nikdy předtím – má člověk možnost rozhodnout se o svém povolání, místu k životu, trávení volného času. Člověk si pojednou „vybírá“ své postoje, názory, vztah k životu a k druhým, náboženství – někdy jako v supermarketu. Dnes je mnohem snadnější než kdykoliv předtím nejen si vybrat ze široké nabídky, ale také svůj výběr změnit.

Tento fenomén se nevyhnul ani institutu manželství, ani rodičovství. Čím dál více lidí si volí jinou alternativu soužití než v manželství a čím dál více lidí si „volí“ děti vůbec nemít. Což o to, rozhodnutí „nemít děti“ není v historii zdaleka nic nového. Pouze se změnily důvody pro toto rozhodnutí a výrazně také vzrostl podíl takto se rozhodnuvších. Dříve byla důvodem pro rozhodnutí nemít děti v drtivé většině touha věnovat se naplno nějaké činnosti, která by byla se zodpovědností za rodinu neslučitelná – péče o druhé ve vývoji či nemoci, vědecká či umělecká práce anebo „darování svého života a schopností“ k dispozici například v řeholním společenství anebo kněžství.

Nerada bych zevšeobecňovala důvody, které v dnešní době vedou zdravé jedince k rozhodnutí nemít děti. Pokud ale ponecháme stranou rozhodnutí motivována extrémními názorovými skupinami, jako např. náboženskými sektami, setkávám se nejčastěji se zdůvodněním jako touha po pracovní seberealizaci, cestování, sportovním nebo uměleckém vyžití anebo obavy ze ztráty svobody pohybu, změny místa bydliště a trávení volného času. Sama cítím za všemi těmito argumenty dva společné jmenovatele: neschopnost nebo neochota vzdát se svých individuálních přání a také neochota vzít na sebe dlouhodobou zodpovědnost. Je zcela dobře možné, že i v minulosti bylo početí dětí a jejich výchova motivováno mj. i ekonomickými faktory, tedy těmi, které dnes leckoho od výchovy dětí odrazují. Dříve byly děti nejen zárukou pokračování rodu v ekonomickém smyslu, ale také investicí pro samotné rodiče, kteří si tím budovali jistotu pro svoje stáří. Dnes jsou děti vnímány často jako ekonomická zátěž, která brání žít rodičům na vysněné životní úrovni a finanční poradci se nezdráhají hovořit při úmrtí dítěte o zisku. Dnes je zřejmě neskutčné motivovat některé lidi k rozhodnutí se pro rodičovství. Všechno to nejhodnotnější a nejkrásnější na celém rodičovství zřejmě nelze snadno předat, protože to není tak dobře vidět jako drahé auto před domem a druhá strana má koneckonců pravdu, že by se s dětmi musela ledasčeho zříci. Na druhou stranu je ale možné, že právě tohle je na rodičovství také důležité a právě tohle je přínosem pro celou společnost. Tak, jak píše Steve Biddulph ve své knize Mužství: „Výchova dětí je pro rodiče příležitostí zbavit se své sebestřednosti.“¹

¹ Steve Biddulph, *Knihy o mužství*, str. 153.

1.3. Hodnoty v rodině

„Z toho, co říkáte, si nic nedělají. Spíš si všímají všeho, co děláte, a hlavně, kdo jste“¹

V dnešní době jsme, bohužel, občas svědky, kdy se při problémovém jednání dětí navzájem obviňují učitelé nebo vedoucí kroužků a rodiče. Jsem přesvědčena, v souladu se závěry výzkumů řady renomovaných odborníků, že hodnotový systém si dítě vytváří v průběhu prvních let života, asi do věku pěti až šesti let. Hodnotový systém si tedy vytváří v prostředí rodiny, ve kterém tráví většinou nejvíce času a na které je nejvíce citově vázáno, ke kterému má největší důvěru. Dítě v tomto věku velmi citlivě reaguje na každý podnět rodiče, kterému bezvýhradně důvěřuje. Základní zodpovědnost za vytváření hodnotového systému je tedy na rodičích.

Některé názory dávají velkou váhu při formování osobnosti, a také při vytváření hodnot vlivu vnějších, neovlivnitelných skutečností, jako jsou dědičnost anebo rodinné konstelace. Přestože tyto vlivy sama nepodceňuji a mohu u našich i jiných dětí pozorovat někdy velmi výrazné stopy dědičnosti a také dobře vím, že konstelace mezi sourozenci mnohé předurčují, jsem přesvědčena, že aktivní role rodičů výrazně ovlivňuje budoucí osobnost dítěte v mnoha důležitých směrech. Také Rudolf Dreikurs ve své knize Logické důsledky na jedné straně uznává vliv vnějších faktorů: „Přestože bychom neměli minimalizovat důležitost postojů rodičů při ovlivňování dětského vývoje, sourozenecké vztahy v rodině často představují větší vliv na osobnostní rozvoj dítěte než jeho vztahy k rodičům“², na jiném místě vyzdvihuje roli rodičů: „Člověk není, jak někteří lidé obyčejně předpokládají, obětí vnějších a vnitřních sil. Je to on, kdo určuje význam, jaký mají tyto síly pro něho a pro jeho život.“³ Na další straně pak uvádí: „Mezi všemi vjemy, které dítě získává z vnějšího světa, je nejdůležitějším z raných vlivů jeho nejbližší rodina.“⁴ Na podporu názoru, že žádný člověk není předurčen pouze vnějším prostředím, uvádím ještě citát Alfreda Adlera: „Z toho je jasno, že pro konečné vytváření osobnosti nerozhoduje, co člověk s sebou přináší na svět, nýbrž co z toho udělá“⁵. Hodnotový systém u dětí tedy vytvářet a rozvíjet lze a rodiče zde hrají nezastupitelnou roli.

¹ Guy Gilbert, O dětech a výchově, str. 7.

² Rudolf Dreikurs, Logické důsledky, str. 35.

³ Rudolf Dreikurs, Logické důsledky, str. 34.

⁴ Rudolf Dreikurs, Logické důsledky, str. 35.

⁵ Rudolf Dreikurs, Úvod do individuální psychologie, str. 4.

Dědičnost a konstelace jsou důležité, ale z jiného pohledu. Čím lépe totiž rodiče identifikují působení těchto vnějších faktorů na dítě, tím snadněji potom mohou najít způsob, jakým hodnoty u tohoto konkrétního dítěte vytvářet. Pasivní rodiče nebo rodiče, kteří vědomě nevidí význam v aktivním předávání hodnot, se tomuto tématu tak jako tak nevyhnou. Děti si od nich přebírají vzory chování a hodnoty, které tímto pasivním postojem prezentují.

Hodnoty a pravidla chování předávaná v rodinách dětem se rodinu od rodiny mohou různit. Sama zde vnímám pravidla chování jako méně důležitá než hodnoty. Je přirozené a pro děti prospěšné, pokud např. u babičky zažívají děti poněkud jiná pravidla než ve vlastní rodině, i když je to rodičům leckdy proti mysli. Děti potřebují poznávat svět z různých stran. Naproti tomu považují hodnoty za něco, co by mělo platit kdekoliv a byla bych velmi ráda, aby si je děti nesly s sebou po celý život. Hodnotové žebříčky se v různých rodinách mohou různit, je ale velmi přínosné, aby si je rodiče sami pojmenovali. Ujasní si tím svoje vlastní postoje a umožní jim to vystupovat v těchto důležitých věcech jednotně. V opačném případě, tedy v případě nejednoty rodičů, hrozí, že si děti ke zklamání rodičů převezmou poněkud deformovaný obraz o hodnotách. Pokud si rodiče nepojmenují hodnoty, které chtějí dětem předat, může se stát, že jim také předají něco docela jiného, než sami chtěli. Pojmenování také umožní samotným rodičům uvědomit si, které hodnoty jsou skutečně těmi nosnými pro život. Předávané hodnoty výrazně ovlivňují „mapu života“, podle níž se potomek orientuje v prostředí a podle níž si vybírá nejen aktivity a zaměstnání, ale také přátele a životní partnery. Pokud tedy rodiče chtějí svým dětem něco věnovat do života, neměli by zapomenout na vytvoření hodnot, které považují za důležité.

Přestože se jednotlivé hodnoty, jak jsem již uvedla, u různých rodin liší, existují hodnoty, které jsou všeobecně ve společnosti považovány za důležité. Hodnoty jako například nepoužívání násilí vůči druhým, ochrana slabších, nepoškozování cizích věcí a zájmů se dokonce objevují v mnohých kulturách. Dá se tedy říci, že existují hodnoty, které jsou v lidstvu uznávány bez ohledu na kulturu, společenské zřízení či rasu. Jsou to hodnoty, které se objevují ve všech světových náboženstvích jako důležité stavební kameny, bez kterých není život ve společnosti myslitelný. Reprezentuje je např. Desatero v židovství a křesťanství. Je také pravděpodobné, že právě předávání těchto základních hodnot (někdy i vynucování jejich dodržování) umožňovalo a umožňuje pokračování lidské společnosti do budoucna. Je možné, že mj. i důsledné předávání hodnot dopomohlo právě tisícileté židovské kultuře přežít i ta nejkrutější období svých dějin.

Předávané hodnoty by měly být nadčasové, měly by být v souladu se všeobecnými společenskými normami a měly by zahrnovat pravidla či limity chování se k druhým lidem. Jednu z možností pro orientaci v hodnotách nabízí Jiřina Prekopová v knize Děti jsou hosté, kteří hledají cestu: „Uvědomuji si (rodiče) svou zodpovědnost i to, že z jejich dětí budou zítra dospělí. Jsou si vědomi také toho, že jejich děti čeká těžké dědictví a že budou muset být hodně silné, aby ho dokázaly přeměnit na dědictví hodné člověka. Protože děti vyrůstají v čase, ve kterém se pravděpodobně ještě vyostří boj mezi ničivými a tvořivými silami, budou muset být na svou nelehkou cestu dobře vybavené:

- uměním rozlišovat mezi dobrem a zlem
- jemným citem pro ty hodnoty starého dědictví, které je dobré uchovat
- svobodným, tvořivým myšlením, které je schopno objevovat nové životní formy a prostory
- logikou srdce, která se dokáže rozhodovat lépe než počítač
- silnou vůlí a odolností, ochotou snášet statečně krize a zklamání
- optimistickým životním postojem
- úctou ke stvoření. To znamená za určitých okolností se dobrovolně rozhodnout omezit svou svobodu (například vzdát se sjezdovek, aby se neohrožoval horský les, nejezdit zbytečně autem apod.)
- ochotou otevřeně vyjádřit své pocity, řešit mezilidské konflikty, smířit se a být solidární
- schopností milovat, to znamená mít rád druhého jako sám sebe.¹

Rodiče by měli vyjasnění hodnot, které chtějí svým dětem předat, věnovat opravdu patřičnou pozornost. Někteří lidé mají tendenci své vlastní pocity nebo priority povyšovat na hodnoty. Hodnoty ale mají být takové, aby byly platné univerzálně, ne pouze účelově stanovené pro uspokojení potřeb rodičů nebo jednoho z nich. Prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, nemá být odlišné od přirozeného pořádku, který je zakotven v kultuře každého národa. „Rozličné formy rozmazlování a zhýčkávání vznikají tím, že dítě vyrůstá v skleníkovém ovzduší, jež se liší od přirozeného pořádku, podle něhož žijí ostatní lidé, že tím

¹ Jiřina Prekopová, Děti jsou hosté, kteří hledají cestu, str. 7.

dítě je postaveno mimo pořádek, který platí pro všechny ostatní členy jeho prvního lidského společenství – rodiny.¹“

Ujasnění hodnot, které chtějí rodiče dítěti předat, je prvním ze dvou stupínků, které vedou k očekávanému výsledku. Tím druhým je schopnost rodičů hodnoty předat. Je nutné si uvědomit, že na předávání hodnot, stejně jako na většinu výchovných témat, mají rodiče pouze omezený čas a to do čtvrtého až šestého roku dítěte. Rudolf Dreikurs k tomu uvádí: „Tím je vysvětleno, proč každý člověk má přibližně do svého 4. až 6. roku vyvinutu určitou povahu, jež se v svých základních rysech později sotva již mění. Povaha jest vlastně jen projevem určitého plánu, který si dítě vytvořilo pro další způsob života. Životní plán dítěte nevzniká ani z nějaké jednotlivé události, ani ze zážitků, kterých jednou bylo nabyto, nýbrž z ustavičného opakování jistých obtíží, jež dítě buď vskutku nalézá, anebo které zdánlivě pociťuje.“² Vše nasvědčuje tomu, že v pozdějším věku již nelze u dítěte nastavení základních hodnot změnit. Opět se zde tedy pohybujeme ve věku dítěte, který prožívá především s rodiči a nejbližšími členy rodiny. Na základě hodnot se dítě orientuje již při nástupu do mateřské školy ve svých preferencích a při volbě kamarádů.

Způsob předávání hodnot se může lišit ať už od povahy rodičů, dětí, může se různit v různých životních fázích rodiny a přizpůsobovat se vnějšímu prostředí. Hodnoty však nemají být předávány složitou formou filosofických přednášek, ale jednoduchou zpětnou vazbou bezprostředně po nějaké události a volbou knížek, audio nebo video příběhů, které v sobě patřičné hodnoty nesou. Četba nebo audio nahrávky mají většinou hlubší dopad na vnímání dítěte, protože ponechávají mnohem více prostoru pro jeho fantazii. Při hledání vhodných způsobů a metod pro předávání hodnot je třeba mít na paměti, že vlastní postoje rodičů a jejich reakce na konkrétní situace a mezilidské vztahy jsou tím, co ovlivňuje hodnotový systém dítěte nejpodstatněji.

1.4. Výchovné přístupy generací

Pokud někdy mezi rodiči přijde řeč na rozdíly v rodinném prostředí mezi jednotlivými generacemi, slyšíme často, že děti jsou jiné, než byly v minulých generacích. Jsou méně

¹ Rudolf Dreikurs, Úvod do individuální psychologie, str. 22.

² Rudolf Dreikurs, Úvod do individuální psychologie, str. 49.

ochotné, méně si váží hodnot a méně respektují starší generaci. Negativních srovnání padne vždy celá řada. Většina z nich ale nejsou relevantní. To pouze rodiče vidí pojednou věci a situace z pohledu dospělých, na kterých leží odpovědnost a ne z bezstarostného pohledu dětí. Není to tedy rozdíl v hodnocení z pohledu rodičů a z pohledu dětí, který se změnil. Změny ale přesto nastaly. A to změny výrazné. O změnách okolního prostředí – změnách v technologiích i ve společnosti samé – se zmiňuji již v kapitole 1.1. této práce. Zde bych ráda na tuto kapitolu navázala a zamyslela se nad tím, jak tyto změny ovlivnily výchovné přístupy.

Na vývoj západní společnosti měly v uplynulých desítkách let vliv především dva faktory: demokratizace a technologický rozvoj. Dříve, než se tyto zásadní faktory vynořily a začaly působit ve společnosti, převládal ve výchově seniorský přístup, kde – zjednodušeně řečeno – ten starší má vždy pravdu. Většina autorů, jejichž díla jsem měla možnost prostudovat, se o výchovných přístupech minulých generací vyjadřují téměř výhradně jako o „autoritářském modelu výchovy.“ Já sama se domnívám, že autoritářský přístup mohl být velmi často uplatňovaným výchovným modelem jak v rodinách, tak i v institucích, nemusel však nutně být základním výchovným modelem. Vyžadovaná úcta ke starším, například, kvůli jejich vědomostem, zkušenostem a moudrosti, nemusí být nutně autoritářstvím. A pokud je tento princip uplatňován ve společnosti, kde samotná existence a pokračování rodu jsou závislé na rozhodnutích těch zkušenějších starších, nemusí se jednat a priori o špatný model. Souhlasím s tím, že tvrdý autoritářský přístup přinášel často v minulosti – a přináší i dnes – velmi hořké plody ve formě ponižování, perzekucí, strachu a slepé poslušnosti i vůči negativním autoritám. V minulosti však nebyly všechny výchovné modely autoritářské. Již na přelomu prvního tisíciletí prosazoval dominikánský řád, který v té době byl nejvýznamnějším hybatelem vzdělání v Evropě, na svých univerzitách tzv. „disputaci“, tedy svobodné sdílení názorů mezi studenty a vyučujícími na úkor tradičního „memorování“, kdy studenti pouze přejímali názory autority a museli je pouze opakovat. Možná již tehdy dominikáni věděli, že pouhým učením se známého žádná nová kvalita nevznikne. Z mnoha dalších příkladů vzoru „neautoritativní výchovy“ můžeme uvést filosofy, vychovatele a pedagogy Jana Amose Komenského nebo Jean-Jacques Rousseau, kteří odmítali autoritářské prvky ve výchově, jako např. tresty a doporučovali více zohledňovat individualitu dětí a výchovou a vzděláváním podporovat jejich vrozené dispozice a zájmy.

Všude tam, kde v minulosti seniorský přístup k výchově zacházel až k autoritářským metodám, ovlivnil, bohužel, negativně celé další generace. Konkrétním dopadům

autoritářské výchovy na osobnost budoucího dospělého se budu věnovat v kapitole 3.3. Autoritativní výchova. Zde se chci pouze zmínit o některých historických a kulturních souvislostech. Autoritativní výchovný přístup odráží často model, který je dominantní v celé společnosti. Rodiny žijící v autoritářských režimech uplatňují, pravděpodobně mnohdy nevědomky, mnohem častěji tento výchovný přístup ve srovnání s rodinami žijícími v demokratickém prostředí. Je také pravděpodobné, že čím méně jistoty lidé ve svém okolním prostředí spatřují a čím méně důvěry mají ve společnost a v instituce, tím více inklinují k autoritářským výchovným přístupům.

Revoluce v technologiích a proměny autoritářských systémů v systémy demokratické s sebou přinesly také změny ve výchově a způsobu vzdělávání dalších generací. Ve velmi krátké době začaly být děti vnímány jako ti utlačovaní a slabší, kteří si zaslouží respekt, důstojnost a ochranu, jako svébytné bytosti, které mají svoji hodnotu a které není dobře vystavovat násilnému jednání ze strany dospělých, ani ze strany samotných rodičů. Děti velice brzy vycítily, že už nemusí být podřízeny rozhodování svých rodičů a samy, mnohdy lépe vybaveny pro ovládnutí nových technologických vymožeností a posíleny možností ekonomické nezávislosti, převzaly svoji emancipaci do svých rukou a trend posilování nezávislosti dětí ještě více urychlily.

„Technika způsobila, že se změnily skoro všechny tradiční hodnoty: S námahou, kterou musel člověk dříve vynaložit, dostávaly věci větší cenu. Člověk věci získává a užívá, aby je v příštím okamžiku zahodil... Cenu má to, co přináší zisk, co se dá měřit, počítat a co je užitečné: počítatelná a ovladatelná hmota. Vnitřní duchovní a náboženské hodnoty mají daleko menší cenu.“¹

Bezradným a vyděšeným rodičům přispěchali na pomoc psychologové a výchovní poradci, kteří si velice dobře uvědomovali změny ve společnosti, ke kterým došlo. V mnohém měli pravdu, když tvrdili, že po staru, tedy autoritářsky, už to dál nepůjde. „Dítě má být především milováno“, tvrdili velice správně. Mnozí z nich ale, jako např. někteří z následovníků Sigmunda Freuda, neuváženě dodávali „a nic víc“. Rodičům se toto doporučení dobře poslouchalo. Jednak proto, že jim samotným dal do rukou argumentaci pro revoltu vůči jejich vlastním rodičům (zástupně jejich výchovnému stylu) a také proto, že návod „mějte rádi svoje děti - a nic víc“ na ně nekladl vlastně žádné nároky. Cesta k výchově bez hodnot, bez

¹ Jiřina Prekopová, Děti jsou hosté, kteří hledají cestu, str. 9.

hranic a bez zodpovědnosti, kterou dnes označujeme také jako benevolentní výchovu, byla otevřena a našla si mnoho realizátorů. Záhy ale vyplouvají na povrch nepříznivé důsledky benevolentního výchovného stylu a mnozí začali analyzovat, co se vlastně stalo a také hledat lepší cesty. „Dnešní děti mají zjevně mnohem víc svobody, než měly děti v minulosti. Ale svoboda neznamena rovnoprávnost. Když děti cítí, že se jim odepírá skutečná participace na fungování společnosti, odmítají akceptovat určitou zodpovědnost, která se objevila spolu s větší svobodou.“¹ Rozchod s autoritativním výchovným stylem byl zřejmě příliš radikální na to, než aby objevil dlouhodobě přínosný nový styl. „Odvrátili jsme se od autoritativní „černé pedagogiky“ k opačnému extrému, antiautoritativní výchově, a musíme konstatovat, že správné není ani jedno, ani druhé a že pravda je asi někde uprostřed.“²

Tomuto prostoru „uprostřed“ Jiřiny Prekopové se začali věnovat mimo jiné Alfred Adler, Rudolf Dreikurs, Loren Grey, Haim Ginott, Maria Montessori a mnozí jiní a začali hledat cestu, jak vrátit do výchovy nezbytné cíle jako samostatnost, zodpovědnost a schopnost být užitečný svému okolí. Plody jejich úsilí se setkávají v prostoru dnes označovaném jako demokratická či kooperativní výchova. Pro účely této práce budu nadále používat termínu kooperativní výchova, kterou lze vnímat jako vhodnou alternativu k autoritativní výchově na jedné straně a výchově benevolentní na straně druhé. Kooperativní výchova si postupně získává sympatie rodičů, pedagogů i vychovatelů a mnohde přináší konkrétní praktické výsledky. Její zavedení a uplatňování v praxi však není bez překážek a leckde se neobejde zcela bez chyb.

¹ Rudolf Dreikurs, Loren Grey, Logické důsledky, str. 19.

² Jiřina Prekopová, Děti jsou hosté, kteří hledají cestu, str. 8.

2. OCHRANNÁ A EMOCIONÁLNÍ FUNKCE RODINY

Nejsem si zcela jista, kolik rodičů v dnešní době si je schopno uvědomit celou šíři odpovědnosti, kterou na sebe početím dítěte berou. Dítě potřebuje daleko více než pouze být nasyceno a dostávat kapesné. Je mi blízké přirovnání fungující rodiny k bezpečnému přístavu. Malé lodky se z bezpečí přístavu vzdalují pouze za příznivého počasí a na velmi krátkou dobu. Ty větší se pak vydávají odvážně na delší cesty a jsou šťastné, když dorazí zpět. A ty největší třeba odplují navždy. Ale velmi hluboko mají uložen pocit jistoty, že se mohou kdykoliv vrátit někam, kde jim bude dobře. Pro některé mámy bych zde ještě zdůraznila, že lodě jsou předurčeny k tomu, aby brázdily moře a plnily tím svoje poslání, nikoliv k tomu, aby se líně pohupovaly v přístavu, kde poté shnijí bez užitku.

Všeobecně přijatá hierarchie potřeb člověka, kterou definoval americký psycholog Abraham Harold Maslow, je velmi dobře aplikovatelná i na potřeby dítěte. Za jejich naplnění jsou ale odpovědni rodiče. Z této teorie je zřejmé, že uspokojení fyzických potřeb je pouze tou nejzákladnější potřebou. Ihned však následuje potřeba bezpečí. Cítí se naše děti bezpečně před okolním světem? Anebo se nemohou cítit bezpečně ani před vlastními rodiči? To neznamena, že se rodiče na děti nemohou zlobit, děti se jich ale nemají bát. „Není špatné se na děti (nebo v jejich přítomnosti) rozzlobit. Naopak, děti se musí naučit, že rodiče se mohou zlobit a nahlas vybit svoje napětí – a přitom jim, dětem, nehrozí žádné nebezpečí.“¹ Následují další potřeby: potřeba lásky – sounáležitosti, potřeba uznání a úcty. Cítí se dítě uznáno, pokud stále slyší: „Ty vždycky všechno pokazíš!“? A nakonec potřeba seberealizace. Ne, není to malý úkol, ale nakrmit a dávat kapesné opravdu naprosto nestačí.

2.1. Prostředí pro zdravý rozvoj dítěte

„Dětství by mělo být šťastné“, píše Jean-Jacques Rousseau ve svém díle Emil již v roce 1762. Pokud rodiče pochopí, že štěstí dítěte nespočívá v tom, že po něm nebudou nikdy nic

¹ Steve Biddulph, Proč jsou šťastné děti šťastné, str. 25

vyžadovat, myslím, že k základní definici prostředí, ve kterém by se mohlo dítě správně rozvíjet, není co dodat.

V úvodních kapitolách této práce jsem se věnovala úvahám nad tím, do jaké míry ovlivňuje prostředí, ze kterého pocházíme, naše schopnosti, hodnoty a naše rozhodování. K úvaze odkud jdeme, se opět vracím v této kapitole, protože prostředí pro rozvoj dětí formují zásadně ti dospělí, kteří s dětmi žijí ve společné domácnosti. V ideálním případě rodiče. Dva. A v úplně nejideálnějším případě rodiče, kteří našli odvahu dát se k dispozici svému partnerovi bez ohledu na to, jaké těžkosti anebo jaká lákadla budoucí život přinese. Tedy rodiče sezdaní. Jsem přesvědčena o tom (a některé sociologické výzkumy z poslední doby mi dávají za pravdu), že rodiče, kteří byli ochotni vzít na sebe závazek dlouhodobé věrnosti vůči svému partnerovi, jsou schopni vytvářet mnohem hodnověrnější prostředí bezpečí pro svoje potomky než ti ostatní.

Vytváření příznivého prostředí pro rozvoj dětí leží na rodičích. Rodiče sami by si měli uvědomit, jaké stopy si s sebou nesou ze své vlastní minulosti. Jaký temperament? Pokud je rodič výrazným cholerikem, který nezvládá své výbuchy hněvu, může to mít velmi neblahé následky na nepředvídatelné narušování pocitu bezpečí. Pokud je rodič sám citově chladný třeba proto, že se s ním samotným v jeho dětství doslova nikdo nemazlil, bude mnohem náročněji hledat cestu, jak uspokojit citové potřeby dítěte. Bude muset víc zapřemýšlet nad tím, jak dát najevo dětem svoji lásku.

Druhým krokem, který by mohl následovat poté, co si rodiče uvědomí, co z minulosti ovlivnilo je samotné, je uvědomění si, co je samotné ovlivňuje v současnosti. Rodič, který je dlouhodobě nespokojen se svým zaměstnáním, manželstvím, s uspokojováním svých nutných potřeb, nemůže negativně nepromítat tuto svoji vnitřní nespokojenost do rodinného ovzduší. Také únava rodičů, jejich aktuální problémy, obavy a nejistoty, děti velmi dobře vycítí. Rodiče by dokonce neměli nechat ovlivňovat svoji náladu tím, jakou náladu mají jejich děti. Dr. Haim G. Ginnett pronesl jednu velmi zásadní poznámku: „Rodiče by neměli přebírat náladu svého potomka a měli by si pečlivě chránit své duševní zdraví. Představte si, že by vás léčil lékař a chytil by každou nemoc, se kterou byste tam přišli. Musíte být imunní.“¹

¹ Adele Faber, Elaine Mazlish, Osvobození rodiče, osvobozené děti, str. 104.

Znamená to tedy, že proto, aby rodiče dokázali vytvořit zdravé prostředí pro své děti, mají potlačovat působení všech těchto negativních vlivů na sebe? Anebo se mají vracet z práce ke svým dětem, jenom pokud mají dobrou náladu a jsou v dobré kondici? Rozhodně ne. Jde především o to, aby si sami pro sebe uvědomili a pojmenovali svoje pocity a věděli, jak je tyto pocity ovlivňují. Je potom na nich, aby se rozhodli, jakým způsobem budou umět tyto pocity nepřenášet do rodinné atmosféry.

A k rodinné atmosféře ještě jedna poznámka: Pro děti je tím nejdůležitějším vztahem, ze kterého „čtou“ rodinnou atmosféru v jakékoliv situaci, vzájemný vztah rodičů. Děti velmi citlivě reagují na harmonii vztahu rodičů i na jakoukoliv disharmonii. I při mírné hádce rodičů je jim úplně jedno, kdo má pravdu. Bolestně ale pociťují nesoulad a cítí, že jejich prostředí je ohroženo.

2.2. Bezpodmínečná láska

Jak často se rodiče zlobí na svoje děti z důvodů, které děti vůbec nezapříčinily? Ne proto, že by dítě překročilo nějakou důležitou hranici, ale proto, že se zachovalo jinak, než si rodiče sami přáli? Nebo proto, že nesplnily očekávání, která na ně byla rodiči kladena? Mám odpozorováno, že často. Příliš často. Rodiče projektují na své děti příliš často své představy a svoje očekávání. Někdy dokonce i to, jak se mají děti chovat, aby oni jako rodiče vzbuzovali obdiv svého okolí. Děti ale nejsou rodičům svěřeny proto, aby vyplňovaly jejich představy. Jsou jim svěřeny proto, aby jim rodiče vytvořili prostředí bezpečí a důvěry a aby v nich pěstovali vědomí jejich vlastní hodnoty. A to je možné pouze za předpokladu, že jsou rodiče schopni přijímat děti takové, jaké jsou a to v jakékoliv situaci. Tedy nikoliv přijímat – mít rád – děti pouze za předpokladu, že splňují požadavky rodičů. Pouze pokud „nezlobí“, plní řádně domácí povinnosti a nosí dobré známky ze školy. Dítě potřebuje zažívat, že má svoji hodnotu nezávisle na tom, co udělá a jak se chová. Rodiče, kteří dokážou sdělovat dítěti: „Nesouhlasím s tím, cos udělal, ublížilo mi to, ale mám tě rád a budu tě mít rád ať se děje cokoliv“, mu dávají jeden z nejcennějších darů do jeho života, kterým může být člověk obdarován. Jiřina Prekopová se k tomu vyjadřuje: „Bez bezpečí se lásce nedaří. V rodině se člověk musí dokázat spolehnout na bezpreferenční lásku. Žena musí vědět, že ji její muž miluje, ačkoli ráda rychle a hodně mluví nebo se změnila těhotenstvím. Muž musí vědět

o lásce své manželky, která ho miluje i přesto, že chodí často domů pozdě. Dítě musí vědět, že je milováno, ačkoli celou noc prokřičelo, pohádalo se se sourozenci, přineslo špatnou známku nebo přišlo domů s tetováním.“¹

Autoritářské postoje některých rodičů typu: „Pokud budeš poslušný, budu tě mít rád“, anebo: „Když uspěješ v diktátu, půjdu s tebou na fotbal“ dávají dítěti jasně na srozuměnou, že rodičovská přízeň (tedy to, co dítě potřebuje ke svému zdravému rozvoji nejvíc, není k dispozici vždy, ale pouze za určitých podmínek. To je ale velmi nešťastná motivace k jakémukoliv výkonu. Je to vyjádření: „Pokud neobstojíš, nezasloužíš si moji blízkost. Nejsi jí hoden. Nemáš pro mě hodnotu!“. Dítě, které vyrůstá v takovém prostředí, bude jen velmi těžko hledat svoji vlastní cenu. Může trpět celý život tím, že si samo sebe neváží a v projevech svého okolí může hledat pouze potvrzení svého předsudku. Může mít problém navázat vztahy s ostatními, a pokud je naváže, je zde nebezpečí, že tyto vztahy nebudou rovnocenné.

Rodiče, kteří praktikují výchovu bez hranic na základě doporučení některých následovníků Sigmunda Freuda: „Milovat své děti stačí“ se na první pohled zdají být ideálem bezpodmínečné lásky. Většinou ale tento idealistický obraz rodiny vydrží maximálně do doby dětské puberty. Děti vychovávané bez hranic se nemají o co opřít při hledání sebe sama v období dospívání a jejich bloudění a bezradnost často zraňuje jejich rodiče i širší okolí. V tomto období by rodiče rádi zasáhli, je však už příliš pozdě. Nemohou nic změnit a jejich dřívější postoj: „Mám tě rád, ať děláš cokoliv“, se mění v beznaděj a postoj: „Nenávidím tě, protože si s tebou nevím rady...“.

Přijímat dítě v jakékoliv situaci bez podmínek tedy neznamena nedávat mu omezení, nemít na ně nároky, nevychovávat je. Znamená to, aby se rodiče sami osvobodili od svých vlastních předsudků a očekávání a více pozorovali, jakým směrem se jejich dítě vydává. Pro začátek stačí málo. Rodič, který dokáže i po rozepři s dítětem svoji ratolest obejmout, ten, který dítě nepošle „za dveře“ nebo „vedle do pokoje“ jen proto, že mu momentálně drásá nervy a rodič, který po náročném večeru postojí u postýlky dítky a promluví k němu, dává jasně najevo: „Jsi pro mě důležitý, máš velkou hodnotu, mám tě rád“.

¹ Jiřina Prekopová, Jak být dobrým rodičem, str.21, 22.

2.3. Budování důvěry a sebedůvěry

Když se Stephen Covey mladší, americký konzultant, který se věnuje poradenství v rozvoji firem, zabýval efektivitou firem a jejich vnitřních procesů, s překvapením zjistil, že nejefektivnější firmy jsou zpravidla ty, které mají nejméně psaných vnitřních firemních pravidel a omezení a ty, ve kterých jsou zaměstnanci nejspokojenější. Zjistil, že tyto firmy pravidla nepotřebují, protože lidé, kteří zde spolupracují, si důvěřují. Tento poznatek platí i pro celé společnosti a státy. Ty státy, kde jsou na základě důvěry ctěna a dodržována i nepsaná pravidla, mají ve své výkonnosti, ale i ve spokojenosti obyvatel velký náskok před ostatními. Lze z tohoto poznatku čerpat závěry i pro rodinný život a výchovu dětí? Bezpochyby ano. Pokud dítě vyrůstá v prostředí, které je ubezpečuje, že svět je v zásadě v pořádku a na okolí se dá spolehnout a pokud je ono samo ubezpečováno v tom, že má svoji nezpochybnitelnou hodnotu, výrazně se tímto zvyšuje pravděpodobnost jeho pozitivního vnímání světa a sebe sama po celý jeho život. Jedinci, kteří si s sebou životem nesou postoj: „Já jsem OK a ty jsi taky OK“, se snadněji uplatní ve společnosti i v zaměstnání. Snadněji navazují hodnotné vztahy a přátelství. Pokud něco v jejich životě nezafunguje podle tohoto jejich schématu, mají tendenci brát to spíše jako výjimku z pravidla než pravidlo samotné. Jedinci s tímto nastavením jsou spokojenější, odolnější, tolerantnější a také zdravější. Tito lidé si také snadněji definují a sledují svoji cestu a nepodléhají extrémním názorovým skupinám. V neposlední řadě jsou většinou také prospěšnější svému okolí.

Je v silách rodičů podporovat u svých dětí základní představu, že „svět je v podstatě v pořádku“? Bezpochyby ano. Nejen, že to v jejich silách je, ale je to také v jejich „popisu základních povinností“. Také tomuto tématu se věnuji s vědomím, že každé dítě je jiné. Některé má určitý pocit bezpečí již zakódován ve svých genech, jiné více pochybuje a doprovází ho pocity nejistoty. Pocity, že lze důvěřovat okolnímu světu, mohou rodiče posilovat u všech dětí. Uvádím zde několik příkladů z literatury i ze svých osobních zkušeností, které vedou k vytváření pocitu důvěry u dětí. Prvním z nich je denní řád. Tento prvek je v mnoha rodinách podceňován. Ať už jsou důvody tohoto podceňování jakékoliv – může to být přílišná benevolence rodičů, zásadní nejasnosti v jejich vlastním životním řádu, neschopnost vnímat odlišnost potřeb dětí od potřeb dospělých anebo přílišná slabost rodičů – je nutné zdůraznit, že absence řádu dětem škodí. Škodí jejich zdravému vývoji tělesnému i duševnímu. A především psychologickému. Dítě potřebuje řád pro pocit jistoty a bezpečí.

Řád pro ně vytyčuje nepostradatelné opěrné body, podle kterých se orientuje a které je uklidňují. Rodiče nemají brát ohled na to, že se děti znovu a znovu snaží tento řád narušovat. To už patří k jejich období růstu, aby se pokoušely překračovat daná omezení. V tomto případě si ale samozřejmě neuvědomují, že jsou těmito snahami sami proti sobě.

Dalším opěrným bodem důvěry mohou být nejrůznější rodinné rituály. Vedle těch běžně zažitých, jako je prožívání vánočních svátků nebo narozenin členů rodiny to mohou být zcela originální rituály, které si rodina může sama vymyslet a zavést. Přínos rodinných rituálů je v prožívání společných chvil, na které se vždy vzpomíná. Rituály jsou také dalším pevným bodem, který všichni očekávají, na který se mohou těšit, nejsou neočekávaným překvapením, které provází život rodiny často všedními dny. Řád a rituály stanovují rodiče, ale dětmi jsou vnímány spíše jako pravidla daná „zvenčí“, která posilují jejich důvěru v okolní svět. Kromě důvěry v okolní svět lze posilovat důvěru dítěte v ostatní lidi. Roli modelu „ostatních lidí“ zde sehrávají, jako ostatně povětšinou, právě rodiče. Jedním ze základních principů, který má být ze strany rodičů pečlivě dodržován, je plnění slibů. Většina dospělých, pokud je dotázána na nějaký negativní zážitek ze svého dětství, si vzpomene na situaci, kdy jeho – její rodiče nedodrželi daný slib. Mohlo se jednat o maličkost anebo o nedorozumění. Nedodržení slibu je ale často hlubokým zraněním, které si dítě nese s sebou po dlouhé roky. Důvěru mohou rodiče posilovat jednoduše tím, že dětem nebudou lhát. Kolika zbytečným lžím je dítě během svého růstu vystaveno! A jak je to zbytečné. Z pohledu rodičů se vždy jedná o zanedbatelné maličkosti: „Pan doktor tě nebude píchat“, (ve skutečnosti bude a hned dvakrát), „Ta bunda je úplně nová, není obnošená po bratřancích“ (bratranec se ale brzy sám zmíní.) „Babička nemůže přijet, protože píchla kolo“ (přece ti nebudu říkat, že jsem se s ní pohádala). Nepokouším se zde tvrdit, že mají rodiče děti zatěžovat všemi starostmi a problémy, od jejichž řešení jsou zde oni. Měli by ale vždy zvážit, zda ta ztráta důvěry ve svět a v ně samé za to stojí.

Důvěra ve své okolí je pro dítě dobrým základem, není ale samozřejmé, že ze získané důvěry automaticky vyrůstá sebedůvěra. „Uvědomme si, že kromě živení, šacení a poskytování přístřeší máme vůči našim dětem i jiné závazky, a tím jedním je právě utvrzování v tom, že jednají správně.“¹ Proto, aby si dítě bylo schopno vypěstovat zdravou

1 Adele Faber, Elaine Mazlish, Jak mluvit, aby nás děti poslouchaly, jak naslouchat, aby nám děti důvěřovaly, str. 171.

sebedůvěru, mohou rodiče učinit mnoho. Opět zde ale musí začít od sebe. Velmi pomůže, pokud si rodiče dokážou pravdivě zodpovědět otázku, jak oni sami dané dítě vnímají. „Považuji svého syna za nadaného a schopného anebo si myslím, že je k ničemu a že z něj nikdy nic kloudného nebude?“ Pokud je rodič přesvědčen o neschopnosti svého dítěte a přesto se usilovně snaží nedat mu to najevo, nepomůže mu tím. Dítě velmi dobře vnímá to, jak je vnímáno dospělými. Tady nepomůže sobě a dítěti cokoliv nalhávat, byť je úmysl rodiče dobrý. V tomto případě je nejdříve třeba, aby rodič dokázal změnit svoje vnímání dítěte. Teprve poté bude schopen dát mu podporu, kterou potřebuje.

Pocit bezpečí, který podporují rodiče ve svých dětech svými postoji k nim, velmi úzce souvisí s tím, jak si dítě získává důvěru sama v sebe. Je budování sebedůvěry důležité? „Důvěra v sebe sama může dítě ochránit před zlými a špatnými věcmi. To je něco neuvěřitelného. Pokud dítěti podkopáváme jeho sebedůvěru a důvěru ve vlastní pocity, vystavujeme je nebezpečí v budoucím životě.“¹

Sebedůvěra je jedním ze základních pilířů pro vybudování zdravého života a hodnotných vztahů. Plní také důležitou ochrannou funkci tak, jak je patrné z uvedené citace. Je s podivem, kolik rodičů si těchto skutečností není vědomo. Potkávám se docela často s těmi, kteří slovy i postoji dětem říkají: „Nebudu tě moc oceňovat a podporovat, nebudu ti dávat najevo, že jsi něco dobře zvládl, mohl by sis o sobě moc myslet.“ Nejsem si jista, zda těmito postoji trpí pouze některé rodičovské skupiny anebo se jedná o zátěž celé naší kultury. Mám zkušenosti, že v kulturách v západní části Evropy mají rodiče menší problém budovat sebedůvěru svých dětí. A možná právě proto si Češi v mezinárodním kontextu sami se sebou docela často nevědí rady a málokdy jednají s druhými jako rovný s rovným.

Pokud si rodiče uvědomí, že je prospěšné pomáhat rozvíjení sebedůvěry jejich dětí, je třeba počítat s tím, že se jedná o postupné a dlouhodobé budování po malých krůčcích. Vyžaduje to tedy trpělivost, na druhou stranu ale také nabízí určitý ochranný prostor. Pokud se dnes něco nepovede, pokud rodič nezvládne situaci a sebedůvěru dítěte poškodí, není vše ztraceno. Zítra začíná nový den a je možné navázat na to dobré, co bylo vybudováno. Podporou sebedůvěry pomáhají rodiče dětem, aby si vytvářely samy o sobě realistický obraz. Pouze ten může být totiž pevným vodítkem do budoucnosti. Také zde je zřejmé, že pravdivý pohled je ten jediný správný. Je velmi zrádné, pokud rodiče staví hodnotu dítěte

1 Adele Faber, Elaine Mazlish, Osvobození rodiče, osvobozené děti, str. 30.

na nepravdivých anebo relativních ukazatelích. „Ty to vždycky snadno překonáš“ může v některých situacích vybičovat dítě k nadstandardnímu výkonu, v jiném případě ale může dítě frustrovat. „Ty jsi ze všech nejlepší“ může fungovat v první třídě, může fungovat třeba i po celou školní docházku. Dříve nebo později je ale dítě konfrontováno se širším a náročnějším prostředím, kde už nebude nejlepší. Pokud je slabé, uzavře se a začne považovat své okolí za nepřátelské. Pokud je silnější, považuje také své okolí za nepřátelské (střední školu, tým házené, Evropskou Unii ...) a vymezuje se proti němu. „Ti druzí jsou špatní, protože mě ohrožují“.

Budování sebedůvěry na základě porovnávání s ostatními je vůbec ošidná věc. Nejen proto, že se vždy, dříve či později, najde někdo lepší. Ale také proto, že tímto rodiče spojují hodnotu dítěte s jeho relativním výkonem. Je to podobně neužitečně, jako při podmíněně nabízené lásce – viz předchozí kapitola.

Podnětů, jakým způsobem mohou rodiče budovat sebedůvěru svých dětí, je v literatuře k nalezení celá řada. Jako příklad jsem vybrala šest bodů z knihy: Jak mluvit, aby nás děti poslouchaly, jak naslouchat, aby nám děti důvěřovaly:

1. „Nechte děti samostatně se rozhodovat.
2. Ukažte, že oceňujete jejich snahu. (vyjádření typu „Nejvíc mi pomůžeš, když mi pomáhat nebudeš.“ oceněním snahy zřejmě není)
3. Moc se neptejte.
4. Nespěchejte s odpovědí na jejich otázky.
5. Podpořte děti v používání zdrojů mimo dům.
6. Neberte jim naději.“¹

Rodiče mohou být nejistí v tom, kdy by měli s podporou sebedůvěry vlastně začít. Odpověď je jednoduchá: čím dříve, tím lépe. Možná, že budou potřebovat pozměnit své vnímání dítěte. Z postoje: „Vždyť je to jen děcko“ k postoji „Beru tě vážně, i když všemu nemusíš rozumět“. Typický obrázek, kdy se potkají dvě mámy s dětmi na ulici a mluví spolu o těchto dětech, i když je jim už třeba deset nebo dvanáct, je příkladem, jak sebedůvěru dětí rozhodně podpořit nelze. Pokud je v této situaci máma tázána na dítě (např. „A jak se

1 Adele Faber, Elaine Mazlish, Jak mluvit, aby nás děti poslouchaly, jak naslouchat, aby nám děti důvěřovaly, str. 131.

vašemu Davidovi líbí ve školce?“), má tuto otázku přesměřovat na ně samotné a nechat je odpovědět. Jeho odpověď poté nemá doplňovat a už vůbec ne korigovat.

Rodiče dětem ubližují, pokud je stále kritizují. Stále opakovaná kritika nevede k žádnému zlepšení a sebedůvěře dítěte ubližuje. Požadavky rodičů, aby děti byly vždy perfektní, také nikam nevedou: „Ano, máš ten obrázek hezký, ale měl bys ještě tohle a tohle...“. Děti potřebují slyšet ocenění a potřebují být povzbuzovány. „Naším úkolem je dětem pomáhat, aby věřily samy v sebe, a to se nestane, pokud je budeme pořád hodnotit. Je na čase, aby samy sobě řekly, jestli se jim jejich práce líbí nebo ne.“¹

Domnívám se, že vědomí, že je třeba děti oceňovat, není pro rodiče většinou žádnou neznámou. Již méně známá je skutečnost, že i oceňování je třeba se naučit, aby nakonec nevyznělo v neprospěch dítěte. Někteří autoři rozlišují ocenění od pochvaly, kdy pochvala je něco všeobecného, co nijak nesouvisí s výkonem nebo dobrým úmyslem dítěte. Ocenění naopak směřuje k tomu, aby dítě utvrdilo v jeho konkrétně dosaženém výsledku anebo konkrétní snaze. Ocenění je tedy v tomto smyslu tím správným krokem, který buduje sebedůvěru dítěte a tím je připravuje mimo jiné na bezproblémový vstup do samostatného života.

1 Adele Faber, Elaine Mazlish, Osvobození rodiče, osvobozené děti, str. 47.

3. VÝCHOVNÁ FUNKCE RODINY

V předešlé kapitole jsem se věnovala především tématu vytvoření prostředí příznivého pro zdravý vývoj dítěte. Vytvoření příznivého prostředí pro zdárný vývoj jedince před dospělostí však nestačí. Toto prostředí je třeba něčím naplnit, je třeba je k něčemu využít. A je opět základním úkolem rodičů (nebo i nejbližších příbuzných), aby v tomto prostředí vybavili své děti všemi potřebnými vědomostmi, návyky a schopnostmi, ze kterých budou po celý život čerpat. Stejně jako u tématu vytváření prostředí, je přínosné si i zde uvědomit, že rodiny nežijí v izolovaném prostředí, ale jsou ovlivňovány svojí minulostí a svým okolím. Právě u výchovných přístupů jsou velmi často patrné modely, které si rodiče přinášejí ze svého vlastního dětství a kopírují je do výchovy další generace. Tento postup, který v minulých stoletích možná přinášel potřebné výsledky, dnes ale rozhodně nestačí. Okolní svět a společnost se vyvíjejí rychlým tempem a je třeba, aby rodiče byli schopni reflektovat změněné požadavky na výchovu.

Rodičům může hodně napomoci, pokud si sami uvědomí, jaký výchovný model si s sebou nesou ze své původní rodiny. Pokud si uvědomí příznivé i nepříznivé důsledky uplatňování tohoto modelu a pokud připustí, že mohou sami tento model změnit ve prospěch kvalitnější výchovy, jsou na dobré cestě vybavit děti do života daleko lépe, než by sami čekali.

3.1. Výchovné cíle

Když se na začátku kurzu efektivního rodičovství zaměřeného na podporu kooperativní výchovy v rodině ptala lektorka přítomných rodičů, co od kurzu očekávají, odpověděla jedna máma dvou dcer: „Aby byly holky hodné.“ Jiná máma odpověděla: „Aby děti poslouchaly“. Domnívám se, že podobnou „touhu“ v sobě v nějaké formě nese většina rodičů. Všichni někdy hodně toužíme po klidu a spořádané domácnosti. Bylo by však velmi nešťastné, pokud by rodiče tuto svoji touhu po klidu povýšili na cíl, který chtějí svojí výchovou dosáhnout. Takovýto cíl, nebo lépe pseudo-cíl, není smysluplný ani pro rodiče samotné, ani pro jejich děti. Naopak. Směřuje přímo proti základním vývojovým potřebám dětí.

Kde tedy hledat výchovné cíle? A má smysl se jimi vůbec zabývat? Pokusím se nejdříve nabídnout odpověď na druhou otázku. Existují lidé, kteří nevědí, co chtějí – nevědí,

kam jdou. A potom jsou nemile překvapeni, že tam nedošli. Samozřejmě je také možné svůj život a tím i výchovu dětí „nějak odžít“. Pasivně přijímat to, co život přinese, aniž by se člověk zabýval tím, že by měl vzít věci do svých rukou. Doufám ale, že v případě výchovy dětí k takovým postojům i u jinak pasivních rodičů dochází jen zcela výjimečně. Domnívám se, že drtivé většině rodičů záleží alespoň trochu na tom, jaký dospělý z jejich dítěte vyroste. Že touží po tom, aby jejich děti byly šťastné. „Cílem výchovy jest přece, aby učinila děti schopnými k souhře v životě, ke včlenění do společnosti, tedy aby vyvinula jejich cit pospolitosti. Jen tehdy mohou míti úspěch a především býti šťastny v životě.“¹

Výchovnými cíli se tedy rodiče zabývat mají. Jedině tak mohou později vyhodnotit, nakolik se jim podařilo cíle dosáhnout. A jediné tak jsou schopni vést smysluplně výchovu svých dětí správným směrem.

Pokusím se dále hledat odpověď na první otázku: Kde hledat výchovné cíle? Zde hodně záleží na prostředí, ve kterém se rodina pohybuje, na místní kultuře a na preferencích rodičů. Stojí ale za to sepsat si, co rodiče od výchovy dětí skutečně očekávají. A nemusí přitom začínat zcela od nuly. V kapitole 1.3. jsem se věnovala hodnotám, které by rodiče rádi předali svým dětem. Tyto hodnoty jsou dobrým vodítkem pro definici výchovných cílů. Některé cíle mohou být všeobecnější jako např. schopnost uplatnit se ve společnosti, jiné konkrétnější, jako např. mít úctu ke starým lidem. Je na rodičích, jaké cíle a jakým způsobem si pro výchovu definují. Lze pouze doporučit, že podobně jako u definice hodnot by také zde měly být brány vážně cíle, které jsou všeobecně kladně přijatelné pro danou kulturu. Mít samé jedničky ve škole anebo na slovo poslechnout nejsou následováníhodné příklady výchovných cílů. Příklady, které bych ráda uvedla jako možné výchovné cíle, jsem si vypůjčila od pánů Adlera a Biddulpha: Pocit sounáležitosti a schopnost přispívat k chodu domácnosti: „Pocit sounáležitosti neboli sociální zájem má v životě prvořadý význam. Jde o nejpodstatnější část naší výchovy, našeho jednání i našeho uzdravení. Pouze lidé, kteří jsou odvážní, sebevědomí a umějí si ve světě poradit, mohou mít prospěch z životních problémů i výhod. Nikdy nemají strach. Vědí, že život je plný nesnází, ale vědí i to, že jsou s to je překonat. Jsou připraveni na veškerá životní úskalí, která nutně mají sociální povahu.“²

1 Rudolf Dreikurs, Úvod do individuální psychologie, str. 85.

2 Alfred Adler, Porozumění životu, str. 18.

Vybudování pocitu sounáležitosti dle pojetí Alfreda Adlera je poměrně náročným výchovným cílem. Dovedu si ale dobře představit, že pokud si rodiče takto jeden z výchovných cílů definují a připomínají si jej, leckterá svá rozhodnutí a své reakce vůči dětem budou přizpůsobovat tomuto cíli a v každém případě výchovu žádaným směrem ovlivní. Druhým příkladem výchovného cíle je tedy schopnost přispívat k chodu domácnosti. Steve Biddulph píše: „Nenásilné, postupné zvykání na povinnosti dětem později velmi usnadní život. Dospívající děti, které doma pomáhaly, nebudou mít problémy, až budou muset přiložit ruku k dílu – pro ně to bude běžné. Vaším cílem by měl být mladý člověk, který v osmnácti letech přispívá k chodu domácnosti téměř tak jako rodiče.“¹ Dodala bych pouze, že naplnění tohoto výchovného cíle usnadní život nejen dětem samotným, ale také rodičům. A o ty při výchově jde také. Pokud je například ve vícečlenné domácnosti s téměř dospělými dětmi neustále uštvána pouze máma, nebyl rodiči očividně takovýto výchovný cíl sledován.

Příklady některých dalších možných výchovných cílů najdeme v knize Jak mluvit, aby nás děti poslouchaly, jak naslouchat, aby nám děti důvěřovaly – zde uvádím pouze výběr:

- „Chceme najít cestu, jak žít s jinými lidmi, abychom se cítili dobře, a abychom pomohli těm, které milujeme, aby se také cítili dobře.
- Chceme se naučit žít bez obviňování a urážení.
- Chceme najít způsob, jak našim dětem umožnit, aby dávaly na své věci větší pozor a byly zodpovědnější.“²

Uvedené příklady výchovných cílů jsem zmínila pouze jako inspiraci. Vytyčení výchovných cílů je plně v kompetenci rodičů pro jejich konkrétní životní prostor, situaci na základě jejich hodnot a priorit.

3.2. Rodičovská nejistota

Nepředpokládám, že by existovali duševně zdraví jedinci, jejichž výchovným cílem by bylo vychovat ze svých potomků lidi nespolehlivé, nesoběstačné, lidi s pokřiveným charakterem,

1 Steve Biddulph, Proč jsou šťastné děti šťastné, str. 82.

2 Adele Faber, Elaine Mazlish, Jak mluvit, aby nás děti poslouchaly, jak naslouchat, aby nám děti důvěřovaly, str. 211.

lidi hloupé. A přesto se s takovými typy dospělých setkáváme. Jak je to možné? Rodiče, kteří se s takovým typem člověka setkají, si většinou řeknou: „Jen aby z toho našeho dítěte nevyrostlo „něco takového.“ Jisti si ale nejsou. Někdy naleznou uklidnění v tom, že pojmenují zaručenou příčinu, proč je ten daný člověk problematický. Mohou to být dědičné vlastnosti, neúplná rodina, v níž vyrůstal, styl výchovy a podobně. Jenomže to jsou pouze jednotlivé faktory, které nakonec nemusely mít tak velký negativní vliv. Nejistota tedy zůstává. Jak je možné, že v jedné rodině vedené velmi spořádanými rodiči vyrostli dva spořádaní sourozenci a ten třetí si trvale neví rady se svým životem a ztrpčuje život ostatním? Snadná odpověď není k dispozici.

Rodičovská nejistota ve výchově se může projevovat ve dvou rovinách: v okamžitých ad-hoc reakcích na vzniklou situaci anebo v rozhodování, jaký celkový přístup – model výchovy pro své děti zvolit. Pokud rodiče trpí výraznými pocity nejistoty ve svých okamžitých rozhodováních, ráda bych je uklidnila tím, že pokud mají definovány hodnoty a vytyčeny výchovné cíle, nemusejí se negativních následků až tak moc obávat. Hodnoty a cíle, pokud jsou míněny vážně, se promítají vždy i do okamžitých rozhodnutí. A i když není okamžité rozhodnutí právě to nejideálnější, jsem přesvědčena, že také nezpůsobí trvale škodlivé následky. U okamžitých rozhodování a reakcí je ale mnohem důležitější rozhodnout se, než se vždy rozhodnout správně. Váhání a bezradnost ze strany rodičů zatěžuje dítě víc než jejich špatné rozhodnutí. Zřejmě to souvisí s potřebou pocitu bezpečí, která je pro dítě velmi důležitá. Dítě potřebuje cítit, že se na rodiče může spolehnout, že je pro něj jistotou. A to bez určité rozhodnosti – asertivity - možné není. „Asertivní rodiče jsou ve výchově jednoznační, pevní a rozhodní a ve svém nitru jsou jistí a uvolnění. Jejich děti vědí, že to, co máma nebo táta říkají, platí, ale zároveň mají jistotu, že je rodiče nebudou ponižovat nebo pokořovat.“¹

Jiným typem nejistoty jsou pochybnosti o zvoleném a praktikovaném výchovném stylu. Poměrně často se setkávám tam, kde „se něco nepodařilo“ s generalizujícím odsouzením: „Rodiče na něj byli moc tvrdí.“ Anebo „Jeho rodiče mu všechno dovolili“. Do takového stanoviska si každý promítá nejdříve své vlastní nastavení. Autoritářský rodič nikdy neprohlásí: „Ten kluk je lump, protože má příliš přísného tátu“, to spíše řekne: „Málo ho

1 Steve Biddulph, Proč jsou šťastné děti šťastné, str. 74.

doma řezali.“ V každém případě jsou ale tato odsouzení přílišným zjednodušením a jejich autoři většinou ani netuší, co se za pronesenými pojmy ve skutečnosti skrývá. Ve skutečnosti totiž v sobě každý výchovný styl skrývá své výhody, ale také zřejmé či skryté nevýhody. Je to i logické, pokud se držím svého zmíněného paradigmatu, že rodiče nemají v úmyslu vychovat ze svých dětí problematické jedince.

Výchovné styly je možno rozdělovat podle různých kritérií. Protože mám v úmyslu dopracovat se v této bakalářské práci ke kooperativnímu výchovnému stylu, pokusím se nejdříve vymezit dva výchovné styly, které pro pojetí demokratické – kooperativní - výchovy představují krajní přístupy. Je to přístup tvrdě autoritářský na jedné straně a přístup benevolentní na straně druhé. Ostatně, většina autorů, jejichž knihy jsem prostudovala, používá právě toto vymezení.

Seznámení se s výchovnými styly, uvědomění si, jaký styl rodič podvědomě využívá a především pak, nabídka alternativního výchovného stylu jsou prostředky, které mohou nejistotu rodičů při výchově dětí výrazně omezit.

3.3. Autoritativní výchova

Pokud se s rodiči shodneme na tom, že vztah dítěte k sobě samému a jeho vztah k ostatním jsou základními prvky pro jeho hodnotný život, je poměrně snadné prokázat, že autoritativní výchovný styl právě tyto dva prvky deformuje. Přesto je autoritativní styl stále velmi rozšířen. „Nejčastější formou výchovného působení jest napomínání a kárání. A při tom lze zjistiti, že tyto metody – působí-li vůbec – působí jen vnějškově. Neboť káráním se vždy zmenšuje pohotovost k zlepšení.“¹

Poměrně rozšířené používání autoritativní výchovy v rodinách je to, co mne poněkud zaráží. Víme, že kořeny autoritativní výchovy tkví v minulosti, kdy byla vyžadována poslušnost světským i církevním autoritám. Poslední autoritářský režim v naší společnosti ale ukončil svoje působení poměrně nedávno a možná, že právě toto je důvod, proč rodiče v tomto modelu setrvávají, byť již nemá pro nynější dobu žádné opodstatnění.

Dříve ale, než autoritativní výchovný styl jednoduše odmítneme, pokusím se zamyslet nad tím, zda tento styl přináší nějaká pozitiva. Budu se zde snažit držet se současné epochy,

¹ Rudolf Dreikurs, Úvod do individuální psychologie, str. 82.

tedy roku 2012 a místní kultury spjaté s Českou republikou. V prostředí autoritářských režimů totiž může autoritativní výchova přinášet očekávané pozitivní plody: Dospělý jedinec je pak buďto „poddaným“ odsouzeným k celoživotnímu poslušání rozkazů anebo „velitelem“, který tyto rozkazy udílí. Mezi tím žádný prostor není. Dnes si někteří autoritářsky zaměřením rodiče pochvalují, že jejich děti jsou hodné, že nezlobí a že jsou poslušné. Jsou také spokojeni, že si děti nedovolí překročit nastavené hranice, že jim nelžou a jsou připraveny rodičům pomáhat. Tvrdí také, že přísnou výchovou posilují v dětech úctu k autoritě, ke starším lidem a že posilují také jejich vlastní sebeovládání.

Jistě, lze souhlasit s tím, že autoritativní výchova v ledasčem usnadní rodičům jejich vlastní život po dobu dětství jejich potomků. Jenomže – co potom? Vyrostou z takto vychovávaných dětí lidé, kteří svým rodičům i později život budou usnadňovat anebo spíše komplikovat? A především: Je cílem výchovy zabezpečit jednoduchý život rodičům anebo vychovat zralé a odpovědné jedince? Co se děje s jedincem vychovaným k poslušnosti vůči autoritě, pokud žije ve svobodné společnosti? Je prokázáno, že takový člověk většinou nedokáže vzdorovat jiné autoritě a snadněji podlehne svojí poslušností někomu, kdo je dynamičtější než on sám. Anebo má sám sklon ovládat druhé. Dost často nemají tito lidé dostatečně pevný řád v sobě, protože vždy podléhali řádu zvenčí. A proto také po pevném řádu zvenčí mnohdy volají. Děti v autoritářském prostředí mohou rodičům pomáhat. Nedělají to ale ze svého vlastního rozhodnutí. Jakou má potom tato pomoc hodnotu? A jak budou tyto děti schopny pomáhat poté, co se vymaní ze silového pole autority?

Autoritářský přístup má často podobu tvrdého vyžadování výkonu. Tvrdý ale nemusí vždy znamenat důsledný a nedůslednost může být touto tvrdostí zakrývána. Autoritativní rodiče jsou přesvědčeni, že dítě učí tím, že mu vytýkají chyby a že najdou na všem, co dítě dělá, nějaký nedostatek. Domnívají se, že tím dítěti pomáhají. Opak je ale pravdou. Rudolf Dreikurs k tomu uvádí: „Vytýkání chyb k polepšení nemůže tedy býti důvodem pro oblibu kárání. Je tu daleko spíše úmysl znehodnotiti druhého, kterýžto úmysl si osoba kárající vůbec ani neuvědomuje.“¹

Viktor Emil Frankl, zakladatel existenciální analýzy, ve svých dílech přesvědčivě dokazuje, že pokud rodiče a vychovatelé staví na všem, co se dítěti podařilo, na jeho schopnostech a nikoliv na jeho chybách a neschopnostech, vyvíjejí se přirozeně daleko lépe. Lépe se učí,

¹ Rudolf Dreikurs, Úvod do individuální psychologie, str. 83.

protože se učí využívat svých schopností a daleko lépe, pozitivněji vnímají samy sebe i své rodiče. K autoritativnímu výchovnému stylu patří také neodmyslitelně výchova pomocí trestů. Pokud dítě neudělá, co se očekávalo anebo udělá něco, co se neočekávalo, následuje trest. Existují – bohužel – velmi rozsáhlá pojednání o tom, jak má správný trest vypadat, aby se jeho použitím dosáhlo nejlepšího efektu. Autorům těchto pojednání ale uniká to zásadní: Trest do výchovy vůbec nepatří. Jedno z nejužitečnějších vyjádření na podporu tohoto postoje jsem našla v knize *Osvobození rodiče, osvobozené děti*: „Bohužel neznám žádné dítě, které by se díky pohlavkům stalo více milující lidskou bytostí.“¹ Obdivuhodný pan profesor Zdeněk Matějček také říkal, že trest zastavuje, ale nerozvíjí. Někdy je určitě třeba zastavit činnost dítěte, která může být jemu nebo jeho okolí nebezpečná. Chceme ale programově své děti zastavovat anebo rozvíjet? Trestem ochuzujeme děti o možnost přirozeného poznání, které je pro jejich rozvoj důležité. „Jinými slovy, pokud dítě potrestáme, zabráníme tak důležitému vnitřnímu procesu, kdy se dítě postaví čelem ke svému špatnému chování.“²

Tresty používané rodiči, obzvláště ty tělesné, výrazně narušují sebevědomí dítěte. Ponižují je. Říkají: Já jsem silnější, a proto mám právo tě kdykoliv srazit na kolena, ponížit. Tresty berou dětem jejich vlastní hodnotu. Děti cítí, že jim není důvěřováno a jsou zvykány na to, že patří jaksí k věci, pokud jsou zneužívány a zvyknou si na to. Anebo nezvyknou a vždycky si říkají: Počkej, až já vyrostu, já ti to všechno vrátím! Přesto jsou v naší kultuře tresty stále hluboce zakořeněny. „Avšak od doby, kdy je trest stále značnou částí naší tradice a výchovy, většina z nás stále věří, že děti se nemůžou naučit fungovat bez něho. A pokračujeme ve starých diktátorských metodách bez toho, abychom si plně uvědomili, proč už více nemá účinek.“³

Domnívám se, že většina rodičů, kteří používají tresty jako výchovnou metodu, si negativních dopadů svého jednání většinou vůbec nejsou vědomi. Zde ale nepomůže žádné uzákonění zákazu trestů v rodinách. Změna přístupu musí začít osvětou a vzděláváním samotných rodičů.

¹ Adele Faber, Elaine Mazlish, *Osvobození rodiče, osvobozené děti*, str. 116.

² Adele Faber, Elaine Mazlish, *Jak mluvit, aby nás děti poslouchaly, jak naslouchat, aby nám děti důvěřovaly*, str. 91.

³ Rudolf Dreikurs, Loren Grey, *Logické důsledky*, str. 62.

3.4. Benevolentní výchova

Odklon rodičů od převážně autoritativních výchovných metod nebyl žádnou revolucí, o které by psaly noviny světa. Přesto se však jednalo o velice podstatnou změnu, která ovlivnila – jako ostatně každá výrazná změna ve výchově – celé další generace. Freudův „objev“: Milujte své děti, padl na příznivou půdu trendu osvobozování jedince a demokratizace. V každém případě se v Evropě tento nový trend zabydlel v rodinách poměrně rychle, během několika desítek let. Neumím posoudit, který z vnějších vlivů měl na takto rychlý nástup větší vliv, zda uvolnění napětí ve společnosti, nové objevy psychologů či technický rozvoj. Sama ale pochybuji, že by změna byla postavena především na cílevědomém rozhodnutí rodičů, že by v té době věděli, co dělají. Domnívám se, že se ve větší míře jednalo o vzdor proti „starým pořádkům“, o pocit osvobození se z dlouholetého útlaku.

Ať už byly příčiny a hybné síly pro nástup „anti-autoritativní výchovy“ jakékoliv, před rodiči se náhle otevřel nový, úžasně volný prostor, jehož lákání bylo nemožné odolat. „Teď už nemusíme děti k ničemu nutit, můžeme jim dát zcela volné pole působnosti. Nemusíme zasahovat, pokud se děti chovají nevhodně. Mohou si samy o všem rozhodovat, protože samy ví, co je pro ně nejlepší – stejně jako my se cítíme osvobozeni, víme, co je pro nás nejlepší a rozhodujeme se svobodně.“

Benevolentní výchova nechává volný prostor dětem pro jejich rozhodování a jednání. A dětem to dělá dobře. Děti jsou úžasně vybaveny k tomu, aby využívaly volné prostory a aby překračovaly hranice. Pokud hranice neexistují, tím radostněji se do otevřeného prostoru po hlavě vrhají. Jdou spát, kdy chtějí, vyjedou s rodiči na výlet pouze, pokud jsou splněny veškeré jejich požadavky, jí pouze jídlo, které jim vyhovuje v čase, který jim vyhovuje a způsobem, který si určí ony samy. Nemusí nic. Od povinností jsou tady ti ostatní. Jsou šťastné a spolu s nimi jsou šťastní i rodiče. Pouze ale do určitého okamžiku. Do toho okamžiku, kdy jejich ratolesti zdemolují byt přátel při společné návštěvě. Do té doby, než prohlásí: „Předpokládám, že mi koupíš nový fotoaparát. Ten tvůj jsem ti ztratil a nemám s čím fotit.“

Negativní dopady benevolentní výchovy jsou velice bolestivé. Pro rodiče, děti samotné i pro celou společnost. „Přestože Adler souhlasil s tím, že ponižování bylo pro dítě opravdu

škodlivé, tvrdil také, že opačný extrém může být dokonce ještě škodlivější.“¹ Co se stalo? Copak neplatí to Freudovo: „Milujte své děti“? Copak neplatí Rousseauovo: „Dětství by mělo být šťastné“? Jsem přesvědčena, že obojí platí. Zřejmě ale došlo k velikému nepochopení toho, co děti ve skutečnosti pro svůj zdravý vývoj potřebují a co je činí šťastnými. Teprve ale až důsledky benevolentní výchovy pocítila negativně celá společnost, byli rodiče a vychovatelé ochotni dopřát více sluchu osobnostem, které vždy zdůrazňovaly, že dítě potřebuje řád a hranice. Jen díky řádu se může zdravě rozvíjet v bezpečném prostředí a jen díky hranicím může poznávat samo sebe, své místo ve společnosti a učit se být užitečné pro druhé. Pro dnešní rodiče je velkým přínosem, že mnohé z těchto osobností nezůstaly pouze u ideálů, ale nabídli konkrétní podněty, jak potřebný řád a hranice budovat.

3.5. Kooperativní výchova

Poté, co se stávají svědky neblahých plodů benevolentní výchovy, mají někteří rodiče tendenci vrátit se k „osvědčené“ výchově autoritativní. Je to však cesta vpřed anebo jen zoufalý pokus zachytit se něčeho známého, pevného? Již Jean-Jacques Rousseau ale říkal: „Základem našeho jednání je sebeurčení a nikoliv podřízení se takzvané vyšší autoritě. Základními vlastnostmi, které ovlivňují vývoj dítěte, je kreativita, spontánnost a sebevědomí.“² Dnes bychom toho měli vědět o negativních dopadech nejen benevolentní výchovy, ale také té autoritářské, dost na to, abychom se k ní znovu nevraceli. Je pouze třeba začít stavět na poznatcích moderních psychologických přístupů, které máme k dispozici a které jsou ověřeny, a tímto směrem budovat dnešní výchovu. „Tradiční autokratický způsob motivování dětí nátlakem zvenčí je třeba nahradit vnitřní motivací.“³

V kapitole 3.3. věnované autoritativní výchově jsem se mj. zamýšlela i nad tím, jaký přínos v ní vidí rodiče, kteří ji používají. Z mého pohledu se o přínosu jako celku nedá hovořit. Přináší-li však autoritativní přístup přece jen něco pozitivního, může totéž nabídnout také kooperativní výchova. Rozdíl je jednak v celkovém přínosu a také v metodě, jakou lze tohoto výsledku dosáhnout. Důležité je, aby rodiče přijali za své, že děti v nitru touží po tom být

¹ Rudolf Dreikurs, Loren Grey, Logické důsledky, str. 23.

² Rudolf Dreikurs, Loren Grey, Logické důsledky, str. 22.

³ Rudolf Dreikurs, Loren Grey, Logické důsledky, str. 44.

přijaté, někam patřit. A opřít výchovu o toto kladné nastavení je daleko efektivnější než ji opírat o obavy dítěte z autority. „Potřeba dětí získat uznání je motivovaná mnohem silněji než jejich touha přizpůsobit se. Příliš často jsou zatěžované pocity viny, protože porušily pravidla, dokonce i tedy, když věřily, že jednaly správně.“¹

Pokud si například autoritativní rodiče pochvalují, že jejich děti nezlobí a je to pro ně důkaz správného výchovného přístupu, může rodič praktikující kooperativní výchovu prohlásit totéž. I když každý z těchto rodičů bude „zlobením“ myslet asi něco jiného. Kooperativní výchova vede také k respektování stanovených hranic. Tyto děti jsou schopny dodržovat hranice nikoliv proto, že by měly strach z autority, ale proto, že byly vedeny k tomu, aby se pro toto respektování samy naučily rozhodovat. „Děti by se měly naučit správně jednat ne proto, aby poslouchaly zákazy dospělých, ale aby se vyhnuly nepříjemným následkům nesprávného jednání (Herbert Spencer).“² Tím „nepříjemným následkem“, uvedeným v citaci, ale není myšlen trest. Protože: „Pokud dítě potrestáme, způsobíme, že se na sebe ani na problém nijak nezaměří. Jsou lidé, kteří tvrdí: „Pokud ho nepotrestáš, tak mu projde cokoliv.“ Opak je pravdou. Pokud dítě potrestáme, až příliš mu situaci zlehčíme. Má pocit, že už si za svůj zločin trest odpykalo a může se lumpárnám věnovat dál. Čeho chceme ale dosáhnout my? Aby se dítě zaměřilo na sebe, zažilo si vnitřní nepříjemný pocit, zapracovalo na svých emocích a začalo brát zodpovědnost za činy ve svém vlastním životě.“³

Kooperativní výchova je vítanou alternativou k dřívější výchově autoritativní. Pro rodiče, kteří mají chuť k autoritářským rysům své výchovy nalézt smysluplnější (netvrdím, že jednodušší) styl, mohou čerpat již od průkopníků této změny, kterým byli např. Herbert Spencer, Fridrich Fröbel, Maria Montessoriová a mnozí další.

Stejně tak pro benevolentní výchovný model je kooperativní výchova vhodnější alternativou. Rodiče se nerozhodují pro benevolentní výchovu proto, aby vychovali problematické pokračovatele svého rodu. Často je motivem pro jejich volbu potřeba vymezení se vůči výchově autoritativní, se kterou mají osobní zkušenost. Tito rodiče si jsou vědomi, že i dítě je svébytná bytost, má svoji hodnotu a má být respektováno. Touží po tom otevřít mu prostor a umožnit mu jeho seberealizaci. Neprosazují model: „Já nejlépe vím,

¹ Rudolf Dreikurs, Loren Grey, Logické důsledky, str. 68.

² Rudolf Dreikurs, Loren Grey, Logické důsledky, str. 21.

³ Adele Faber, Elaine Mazlish, Osvobození rodiče, osvobozené děti, str. 133.

co ty potřebuješ.“ Kooperativní výchova uspokojí veškeré tyto rodičovské touhy, aniž by ale iniciovala jiné nežádoucí dopady na osobnost dítěte, které jsou s benevolentním přístupem neoddelitelně spojeny. Kooperativní výchova ale také vytváří pro dítě mnohem zdravější prostředí. Nabízí pocit bezpečí díky pravidlům a hranicím, ale také vystavuje dítě zátěži, která je úměrná jeho věku a schopnostem. Dr. Ginott zastává názor: „Moc bych si přál přesvědčit všechny rodiče, že utrpení a bolest podporují správný růst osobnosti a že boj a snaha posilují charakter. Rodiče si ale tolik přejí mít šťastné a veselé děti, že je o tuto možnost připravují: ‘Neplakej, koupíme ti dalšího pejska.’“¹ Benevolentní výchova charakter dítěte posilovat nemůže, protože „vše je dovoleno“ a neuspořádaným řádem bez pravidel plodí neuspořádané a nejisté jedince.

Kooperativní výchovný styl směřuje k cílům, o kterých jsem přesvědčena, že se na nich většina rodičů bez potíží shodne. „Cílem každého člověka by měla být snaha být užitečný a přispívající člen společnosti, někam patřit a něčemu přispívat.“²

Pokud mají rodiče definovány své výchovné cíle tak, jak jsem doporučovala v kapitole 3.1, věřím, že mnohé z nich budou ve shodě s cíli kooperativní výchovy. Tento výchovný styl umožňuje dětem stát se psychicky a sociálně stabilními a se zdravým sebevědomím vstupovat do samostatného života. Potomek je pak již v ranné dospělosti schopen postarat se o sebe, ale také o ty druhé, kteří to potřebují. Kooperativní výchova bere každého jednotlivce jako originál a rozvíjí jeho konkrétní schopnosti. Tím přispívá k posílení sebevědomí a spokojenosti dítěte a usnadňuje jeho volby a uplatnění v životě. Kooperativní výchova směřuje především k rozvoji dítěte řízenému jím samotným „zevnitř“. Umožňuje sebepoznání vhodnou zpětnou vazbou a umožňuje také učit se z vlastních chyb. To vše podporuje nezávislost dítěte a schopnost orientovat se a rozhodovat se v jeho budoucím prostředí, na které rodiče nebudou mít žádný vliv. Pro rozvoj dítěte a pro jeho zdravý životní styl není až tak důležité toto vnější okolí, ale jeho schopnost uplatnit se a udržet si své hodnoty. Rudolf Dreikurs si ostatně myslí totéž: „Pro vývoj charakteru není tedy rozhodující vliv okolí, nýbrž zaujetí postoje k tomuto okolí. Teprve vzepřením nebo přimknutím se,

¹ Adele Faber, Elaine Mazlish, Osvobození rodiče, osvobozené děti, str. 22.

² Rudolf Dreikurs, Loren Grey, Logické důsledky, str. 9.

vzdorem nebo oddáním se, uznáním neb odmítnutím vyvíjí člověk své chování, které je pro něj charakteristické, svoji povahu.“¹

Kooperativní výchova umožňuje připravovat děti cílevědomě na jejich budoucí dospělost, ale také jim umožňuje prožívat smysluplně jejich dětství. Kooperativní přístup umožňuje cíle definovat a také postupně realizovat kroky k jejich naplnění. Cíle mohou být odvážné a dlouhodobě orientované. Alfred Adler se také nezalekl vysokých cílů: „Mít cíl znamená snažit se být jako Bůh. Být jako Bůh představuje samozřejmě ten nejzazší cíl a pedagogové by měli postupovat opatrně, když se budou pokoušet vychovat sebe i děti k nejzazšímu ideálu. Děti si volí konkrétnější a bezprostřednější cíl a hledají nejsilnější osobu ve svém okolí, která se jim stane vzorem či ztělesněním jejich cíle.“²

Rodiče by měli mít také na paměti, že stejně tak, jako je klíčové stanovení cílů a schopnost jejich naplňování při výchově, je důležité vést děti k tomu, aby byly samy schopny si vlastní cíle vytyčovat a naplňovat. Autoritativní výchova toto neumožňuje, protože nutí děti plnit cíle někoho jiného, aniž by jim musely porozumět. Benevolentní výchova většinou děti neuschopňuje k tomu cíle si vytyčit, protože se děti nemají o co opřít. Benevolence – na rozdíl od autority – také nevybavuje děti houževnatostí potřebnou pro dosažení vlastních cílů.

Základem pro kooperativní výchovný přístup je respektování individuality dítěte se všemi jeho danými dispozicemi. Bere vážně veškerou dědičnou výbavu, temperament, rodinné konstelace a další vnější vlivy. Nepovažuje ale tyto dispozice za určující. „Individuální psychologie tedy neklade důraz na genetické dědictví. Není důležité, co člověk zdědil, nýbrž co s tímto dědictvím během prvních let života učiní – podstatný je totiž prototyp vybudovaný v dětství.“³ Kooperativní přístup respektuje dítě jako rovnocennou – ve smyslu plnohodnotnou - bytost. Nikoliv rovnocennou ve smyslu stejných schopností a stejné odpovědnosti, jako mají rodiče, ale ve smyslu práva na respektování jeho individuality, práva na úctu a slušné jednání. Nevyžaduje jednostranný nárok na respekt tak, jak to vyžaduje autoritářská výchova (pouze respekt vůči rodičům je dovolen a vynucován), ani tak, jak k tomu vede výchova benevolentní (prakticky neomezený respekt vůči dítěti, ale velmi omezený respekt dítěte vůči rodičům a jejich potřebám.)

¹ Rudolf Dreikurs, Úvod do individuální psychologie, str. 11.

² Alfred Adler, Porozumění životu, str. 9.

³ Alfred Adler, Porozumění životu, str. 11.

Na základě výše uvedených postojů a cílů, kterým jsem se věnovala v předchozích odstavcích, vypracovali psychologové a další autority konkrétní metody, jakými lze kýžených cílů dosáhnout. Díky tomu, že řada z těchto metod byla ověřena v praxi při poradenském vedení rodin a také díky tomu, že mnohé metody kooperativní výchovy jsou praktikovány již po desítky let, mají rodiče v těchto metodách hodnotný zdroj inspirace. Rodiče, kteří hledají vhodnou alternativu k výchově autoritářské nebo benevolentní, mají díky osvědčeným metodám pevnou půdu pod nohama a mají k dispozici dostatek zdrojů, které se kooperativní výchovou zabývají. Ať již v literatuře, přednáškách, kurzech nebo seminářích. Protože je metodika pro podporu kooperativního výchovného přístupu již precizně rozpracována různými autory a protože je poměrně rozsáhlá, zmíním se zde pouze velmi stručně o některých jejích aspektech. Těmito aspekty jsou:

- Pochopení motivů dítěte.
- Pochopení potřeb druhého – dítěte i rodiče.
- Stanovení a udržování hranic.
- Přirozené a logické důsledky.
- Možnost volby.
- Povzbuzování.
- Uchránění potřeb rodičů.

Zřejmě každému z nás, kdo zažije nějakou napjatou situaci ve vztahu ke druhému člověku, výrazně ulehčí poznání, co vlastně ten druhý člověk sleduje, co je jeho cílem. U dětí tomu není jinak. Pokud dítě například neustále „zlobí“, když si rodiče chtějí v klidu popovídat s návštěvou, velmi snadno se situace vyhrotí. Pokud si ale rodič uvědomí, že cílem dítěte není zlobení, ale že vyžaduje pozornost, může se k nepříjemným projevům dítěte postavit konstruktivněji a problém vůbec nemusí eskalovat. Pokud se tedy rodiče pomocí kooperativní výchovy naučí rozlišovat skutečné motivy chování dětí, může to být boj o moc, získávání pozornosti, pomsta, předstírání neschopnosti jako výmluvy a další, mají velkou šanci zabránit bez jakéhokoliv dalšího napětí a bez tělesného nebo psychického násilí eskalaci dalšímu negativnímu vývoji daného okamžiku.

Na pochopení motivů bezprostředně navazuje pochopení potřeb dítěte. Je zajímavé, že ačkoliv v mnohém vnímají rodiče své děti jako ty „pořád moc malé a neschopné“,

„nesamostatné“, „nespolehlivé“, podvědomě stále očekávají, že jejich dítě v předškolním nebo v raném školním věku bude schopno velmi jasně formulovat svoje potřeby. Zatímco u nemluvněte rodiče trpělivě hledají „co ten náš malý asi jenom potřebuje“, pokud zapláče a neumí svůj nedostatek vyjádřit jinak. Jakmile však začne dítě mluvit, ochota hledat skutečné potřeby je často ta tam. Kooperativní výchova vede rodiče k tomu, aby se učili vnímat skutečné potřeby svých dětí a aby se nespokojili s povrchními závěry anebo se stereotypy druhu „Já vím nejlíp, co potřebuješ, protože tě znám“. Rodiče učí děti, poté, co správně rozpoznali jeho potřebu, i to, že ne každá potřeba musí být ihned naplněna. A to, že některá nemusí být naplněna vůbec. Mantru nepřetržitě rostoucí spotřeby by bylo dobře začít zpochybňovat. Kooperativní výchova ale také motivuje rodiče, aby se oni sami neostýchali sdělovat své potřeby dětem a aby děti vedli k tomu, že potřeby rodičů je také třeba naplňovat. Vedou je tím k důležitému poznání, že dítě není jediným člověkem na světě, který má nějaké potřeby a proto je nutno je okamžitě plnit.

Jedním z nejdůležitějších prvků bezproblémového soužití lidí ve společnosti je porozumění smyslu a funkci hranic mezi nimi. Ten, kdo ovládne tajemství správného nastavení svých vlastních hranic, kdo se naučí respektovat hranice druhého a kdo dokáže tyto obojí hranice rytířsky chránit, nemůže ve společnosti neuspět. Základní hranice, které jsou důležité pro každého ve společnosti a ke kterým se lidé tzv. západní kultury vždy znovu a znovu vracejí, jsou definovány již Desaterem Starého zákona. Vedle těchto základních orientačních bodů je však v období výchovy nové generace třeba, aby rodiče vymezovali dítěti vždy konkrétní prostor, ve kterém se může pohybovat. Vymezování hranic a jejich postupné přizpůsobování tomu, jak se dítě vyvíjí, je velmi důležitým výchovným prvkem. Ještě důležitějším prvkem je ale tyto hranice střežit. Důslednost je zde opět pro vývoj dítěte daleko přínosnější než přísnost. Pokud rodič například jednou velmi tvrdě zasáhne při překročení dohodnutých hranic a podruhé díky nedůslednosti na totéž překročení nereaguje, dává tím najevo, že ta hranice ve skutečnosti není tak důležitá. A dává tím také prostor pro mylnou interpretaci hranic: „Hranice není to, co je mimo nás a co musíme všichni ctít, ale hranice je to, o čem já jako ten silnější sám rozhoduji“. V tomto případě jde tedy o sklouznutí k autoritativnímu přístupu. Vytyčování a důsledné udržování hranic považují za klíčovou rodičovskou dovednost. Zřejmě i proto věnují popularizátoři kooperativní výchovy tomuto tématu tolik pozornosti.

Rodiče nastavili hranice a dítě se pohybuje v jejich rozmezí. Dobře. Co ale nastane, pokud dítě hranice překročí? Moje vlastní děti mě naučily, že překračování hranic, nikoliv ukázněný pohyb v jejich mezích, k dětskému světu a k vývoji neodmyslitelně patří. Každé překročení hranic s sebou nese nějaký důsledek. Autoritářský rodič reaguje na překročení hranice jednoznačně – trestem. V horším případě tělesným trestem.

Jean-Jacques Rousseau ale již v osmnáctém století věděl, že to není ta správná reakce: „Jean-Jacques Rousseau ... nedoporučuje tělesné tresty, ale „kázně přirozených následků“, kdy dítě trpí následky svého činu (např. rozbije-li okno, necháme ho několik dní spát v zimě)“.¹

Pokud rodiče dítěti umožní, aby zažilo důsledky svého jednání, umožňují mu poznávat přirozená pravidla – přirozený řád – světa. A také mu usnadní pochopení, že důsledky může ono samo ovládat, že si může „zvolit“ své chování takovým způsobem, aby výsledný důsledek byl podle jeho přání. „Když vidíme účinky, máme možnost vybrat si a chovat se jinak, abychom vyvolali odlišné důsledky. Logické a přirozené důsledky jako způsob výchovy umožňují dítěti (ale právě tak dospělému) poučit se z chyb a měnit svoje chování tak, aby následovaly důsledky, které jsou pro jedince vhodnější. Stejně tak, když rozumíme tomu, jaké naše jednání způsobuje důsledky, nebudeme ze svých chyb obviňovat jiné“.²

Využívání důsledků pro výchovu dítěte neznamená ale žádné zjednodušení pro rodiče. Smyslem není, aby rodiče nechávali dopadávat důsledky na děti příliš tvrdě anebo aby je nechávali vystavovat se nebezpečí. Uplatňování důsledku klade na rodiče poměrně velké nároky, protože musí vždy zvážit, které důsledky nechávat působit a které případně korigovat. Autoři literatury podporující kooperativní výchovu nabízejí celou řadu námětů, jak lze působení důsledků na dítě využít pro výchovu tím nejlepším způsobem. Rozlišují také většinou důsledky na přirozené a logické. Přirozený důsledek dítě pocítí, aniž by musel rodič zasahovat – zde jde spíše jen o to, aby rodič nezasahoval. Například: Dítě si zapomene vzít do bazénu potápěčské brýle. Přirozený důsledek – musí se obejít bez nich. Benevolentní rodič má v této situaci vždy snahu řešit problém za dítě – vrátí se domů pro brýle anebo dítěti koupí na plovárně jiné. Logické důsledky nejsou naproti tomu přirozeným vyústěním aktivity dítěte. Zde již musí rodič zapojit svoji fantazii a předejít dítěti negativní dopad, který s jeho jednáním logicky souvisí. Jako například: „Neuklidil sis hračky. Musím je místo tebe uklidit já,

¹ Rudolf Dreikurs, Loren Grey, Logické důsledky, str. 20.

² Rudolf Dreikurs, Loren Grey, Logické důsledky, str. 9.

a proto mi nezbude čas přečíst ti před spaním pohádku.“ V každém případě má aplikace logických důsledků na výchovu dítěte zcela jiný dopad než tradiční trest: „Neuklidil sis hračky, proto se nesmíš dívat na Večerníček.“ Večerníček s úklidem hraček nijak nesouvisí a dítě cítí, že je vydáno napospas trestu rodiče. Jednoduchou charakteristiku logických důsledků si ještě pro dokreslení vypůjčím z knihy Děti jsou hosté, kteří hledají cestu.

„1. Logické důsledky vyjadřují realitu sociálního pořádku a ne osoby, zatímco trest vyjadřuje sílu osobní autority.

2. Logický důsledek se logicky vztáhne na chování, trest zřídka.

3. Logický důsledek neobsahuje žádný prvek morálního úsudku, trest ho nevyhnutelně obsahuje.“¹

Využívání přirozených a logických důsledků ve výchově ukazuje dětem přímou souvislost mezi jejich činem a vyvolaným působením tohoto činu. Dítě je tak vedeno k tomu, že si samo uvědomí, že má důsledky ve svých rukou a že se může příště rozhodnout zachovat se jinak. „Logický nebo přirozený důsledek mu dá možnost rozhodnout se samo, jestli chce nebo nechce daný čin zopakovat.“² Metodou pokusů a omylů se takto dítě seznamuje velmi přirozenou cestou s tím, že se v životě bude muset stále rozhodovat, vždy má ale více možností. Učení se rozhodovat podporuje kooperativní výchova také všude tam, kde rodiče dávají dítěti možnost výběru: „Vezmeš si ven ty modré nebo hnědé botičky?“ Možnost výběru navíc často pomáhá uklidnit napětí, pokud si dítě chce jít vlastní cestou.

Kooperativní výchova se snaží rozvíjet silné stránky dětí – v duchu logoterapeutických přístupů Viktora E. Frankla. Vychází ze zjištění, že pokud rozvíjíme u dětí to, co se jim daří, mají z toho ony samy radost a jsou samy motivovány pro rozvoj. Rozvoj silných stránek také přináší lepší výsledky než tlak na rozvoj tomu podprůměrných schopností. A to i ve výkonnostních měřítkách. Rodiče nemají většinou problém ocenit dítě pochvalou, pokud se mu něco podaří. Povzbuzení je ale něco jiného: „Povzbuzení je potřebné, když dítě selhává. Mnozí si myslí, že povzbudíte třeba tehdy, když je dítě úspěšné, a berou to zároveň jako odměnu. Jen málokdo si uvědomuje, že dítě nemusí považovat úspěch za výhru... Horší ale je, že tato procedura přesvědčí dítě o tom, že učitelé a ostatní studenti si myslí, že má cenu,

¹ Jiřina Prekopová, Děti jsou hosté, kteří hledají cestu, str. 98.

² Rudolf Dreikurs, Loren Grey, Logické důsledky, str. 69.

jen když má úspěch.“¹ Povzbuzování není zaměřeno na hodnocení výkonu dítěte, ale na posílení jeho vnitřní sebejistoty a dobrého pocitu.

Princip povzbuzování dobře vystihuje pět bodů, které jsem si vypůjčila z manuálu používaného Centrem pro rodinu v Brně pro kurzy efektivního rodičovství. (Povzbuzování):

- Nehodnotí.
- Respektuje pocit dítěte.
- Oceňuje nápady, názor, pomoc.
- Zajímá se o pokrok a zlepšení.
- Vyjadřuje naši důvěru v dítě.²

Potřebným základem pro správné povzbuzování je, aby rodiče byli schopni vnímat dítě jako cenné, plnohodnotné, bez ohledu na právě podaný výkon nebo umístění v soutěži. Správné povzbuzování buduje pevnou základnu sebedůvěry dítěte a důvěry k rodičům. Je prokázáno, že čím více pozornosti a času věnují rodiče oblasti povzbuzování – podpory - dětem, tím méně musí intervenovat v krizových situacích.

Na závěr této krátké exkurze do světa kooperativní výchovy se chci zmínit ještě o jednom aspektu, který je mi, jako mámě, na kooperativní výchově sympatický: nejde jen o děti samotné, ale také o jejich rodiče. Kooperativní výchova zdůrazňuje, že bezpečné prostředí, jasné hranice, emocionální zázemí a správné vedení mohou zajistit dětem pouze rodiče, kteří pečují i sami o sebe. Rudolf Dreikurs tuto potřebu hezky vystihuje: „Ve skutečnosti máte jako rodič tři prosté povinnosti. Zde jsou, seřazené podle důležitosti:

- Pečovat o sebe
- Pečovat o váš partnerský vztah
- Pečovat o děti

Mezi lidmi byl rozšířen názor, že mít děti znamená přinášet obrovské oběti a stát se rohožkou u domovních dveří. Není divu, že tolik lidí se dnes rozhoduje nemít děti vůbec. Z toho vyplývá, že péče o sebe, o váš partnerský vztah i o děti, jde vlastně ruku v ruce.

¹ Rudolf Dreikurs, Loren Grey, Logické důsledky, str. 54.

² Centrum pro rodinu, Manuál kurzu efektivního rodičovství, ERmanuál PL 19-VII-2.

Pečujete-li o sebe, jste šťastnější a schopni víc dávat – a dáváte proto, že jste se k tomu rozhodli a realizujete se tím.“¹

Rodiče se nemají stát sluhy dětí – tím by sobě i jim prokazovali velice špatnou službu. Rodiče také nemají přebírat problémy dětí na svá bedra. Je velmi osvobozující pro rodiče a velmi výchovné, pokud rodič dokáže svým postojem dát najevo: „Tohle je ale tvůj problém, do kterého ses dostal sám a jsi schopen jej sám také vyřešit“.

Kooperativní výchova je zcela jinou cestou, než jsou výchovné styly přirozeně přebírané od rodičů nebo přátel. Zahrnuje v sobě zkušenosti mnoha generací, staví ale na moderních poznatcích psychologie. Kooperativní výchova umožňuje rodičům i dítěti ochraňovat jejich důstojnost, budovat jejich zdravé vzájemné vztahy a připravit děti na plnohodnotný, samostatný život. Rodiče, které láká tato cesta, mají dnes k dispozici širokou škálu literatury a mohou čerpat z přednášek a seminářů pořádaných na toto téma.

¹ Rudolf Dreikurs, Loren Grey, Logické důsledky, str. 114.

4. VZDĚLÁVÁNÍ RODIČŮ

„Svět je někdy pro děti nespravedlivé a náročné místo a my rodiče, jakkoli bychom chtěli, jim nemůžeme odstranit z cesty všechny překážky. A vlastně bychom ani neměli, protože naše děti se stávají zralými a nezávislými lidmi právě tím, že se učí vyrovnávat se s obtížnými situacemi a jednat s lidmi.“¹ Svět je někdy nespravedlivé a náročné místo nejen pro děti, ale také pro rodiče. V úvodních kapitolách této práce jsem popisovala překotný vývoj, kterým procházely minulé generace a také širokou plejádu okolních vlivů, které dnes na rodinu působí. Pro rodiče, kteří si s sebou nesou dobré i ty méně dobré modely výchovy ze svých původních rodin a sami často zápasí o své vlastní místo v náročném prostředí, je výchova dětí mnohdy velkou zátěží. I proto se někdy vzdávají a nejsou schopni nebo ochotni přijmout své výchovné závazky vůči dětem anebo dokonce nejsou ochotni přijmout děti vůbec. To je ale obrovská škoda. Jsem přesvědčena, že může stačit málo, aby se toto negativní nastavení rodičů změnilo. Někdy postačí pouze, pokud si rodiče uvědomí, že mají sami na sebe, jako vychovatele, příliš vysoké nároky, že sami od sebe očekávají něco víc, než je skutečně třeba. „Vím, že představa otce, který si hraje s dětmi v parku, je velmi atraktivní, ale hlavním úkolem a poselstvím je, aby otec svým dětem pomohl cítit se dobře. Nejdůležitějším úkolem otce je pomoci svým dětem, aby viděly samy sebe jako ušlechtilé lidské bytosti, které jsou hodny respektu, se kterými je příjemné být a jejichž pocity mají hodnotu“.²

V některých případech postačí pomoci rodičům poopravit jejich představy ideálních vychovatelů a podpořit je, aby si ideální představy nenechali vnucovat ani svým okolím. Někdy postačí, aby si rodiče uvědomili, co je ve výchově to skutečně podstatné. Někdy výrazně pomůže několik praktických impulsů do konkrétní výchovné situace. Jindy zase postačí informace, že rodiče sami mají právo na důstojný život a není jejich úkolem nechat se od vlastních dětí zlikvidovat. Rodiče potřebují podporu, i když dělají chyby. „Dnešní rodiče jistě udělají spoustu chyb, zrovna tak jako je dělali jejich rodiče. Ale to nesmí nikoho odradit. Bez chyb by nebyl možný vývoj. Bez problémů by nebylo řešení. Vývoj se uskutečňuje

¹ Steve Biddulph, Proč jsou šťastné děti šťastné, str. 49.

² Adele Faber, Elaine Mazlish, Osvobození rodiče, osvobozené děti, str.145.

prostřednictvím protikladů a zahrnuje chyby. Pro děti není nic nebezpečnějšího než dokonalí rodiče.¹ Mnohdy tedy stačí relativně málo k tomu, aby se hodně změnilo.

Mnoho dnešních rodičů vědomě klade výchovu dětí na jednu z nejvyšších příček priorit, pokud jsou na ně tázáni. Skutečnost tomu ale mnohdy neodpovídá. Pokud zvážíme, kolik úsilí a času věnovali rodiče studiu, seminářům a tréninkům spojených s jejich zaměstnáním nebo koníčky, určitě budou mnohonásobně převyšovat úsilí a čas věnovaný vzdělávání v oblasti výchovy. Je trochu zvláštní, že si rodiče uvědomují, že se starými znalostmi a zvyklostmi v zaměstnání již neobstojí, ale pro výchovu, která má daleko významnější dopady, stále staví na zvykových, převzatých, mnohdy ale nevhodných metodách. I výchově se ale lze učit. „... dnes zřetelně poznáváme, že výchova je umění, jemuž jest třeba se naučiti jako každému řemeslu a každému jinému umění. Jenže bohužel příliš málo rodičů dojde k tomu, aby se naučili tomuto umění.“²

Někdy je obtížné přesvědčit rodiče, že by bylo lépe změnit jejich výchovný styl, protože mnohé plody výchovy jsou viditelné až za mnoho let, pokud jsou viditelné vůbec. Záleží tedy i zde na tom, zda jsou rodiče ochotni přemýšlet nad svým výchovným stylem a zda jsou otevřeni jiným alternativám. Přesto jsem přesvědčena, že jakákoliv osvěta v této oblasti je jednou z nejlepších investic do budoucích generací, ať již je zaměřena na samotné rodiče, pedagogy či vychovatele. Kromě zmiňované literatury jsou i v naší zemi realizovány kurzy a semináře zaměřené na změnu výchovných stylů ve prospěch kooperativní výchovy, někdy také označované jako demokratické výchovy. Jako jeden příklad za všechny tyto aktivity uvedu program efektivního rodičovství organizovaný Centrem pro rodinu a sociální péči v Brně, který byl možná úplně první organizovanou aktivitou v této oblasti v České republice.

4.1. Kurzy efektivního rodičovství

Kurzy efektivního rodičovství dnes probíhají většinou jako víkendová soustředění, kdy se během tří až čtyř víkendů setkávají rodiče se zkušenou lektorkou či lektorem, která je zasvěcuje do filosofie kooperativní výchovy. Probírá s nimi nejen principy tohoto výchovného přístupu, ale reaguje také na konkrétní dotazy a je rodičům k dispozici jako fundovaný

¹ Jiřina Prekopová, Děti jsou hosté, kteří hledají cestu, str. 10.

² Rudolf Dreikurs, Úvod do individuální psychologie, str. 89.

poradce. Vedle víkendových kurzů organizuje Centrum pro rodinu také alternativní setkání vždy jeden večer v týdnu. Kurzy probíhají dnes již ve všech krajích České republiky, vznikaly ale nejdříve v Brně. Počátkem devadesátých let, kdy se Centrum pro rodinu chtělo dlouhodoběji věnovat vzdělávání rodičů, našlo, na doporučení pana profesora Vladimíra Smékala z FSS Masarykovy University v Brně, zdroje k programu efektivního rodičovství v Kanadě. „Kurz efektivního rodičovství je zážitkově vedený program, vytvořený psychology Don Dinkmeyerem a Gary D. McKayem, jehož cílem je prostřednictvím praktického nácviku řešení nejčastějších problémových situací, se kterými se rodiče při výchově svých dětí setkávají, poskytnout podporu a pomoc rodičům. Tento kurz vychází z teorie individuální psychologie rozvíjené Alfredem Adlerem (1870–1937) a jeho žákem Rudolfem Dreikursem (1897–1972)“.¹

Paní Valerii Wágnerovou, která absolvovala v Kanadě kurs pro lektory efektivního rodičovství, a která v roce 1997 přivezla tento model do České republiky, absolvování kurzu v Kanadě obohatilo pro její rodičovskou roli: „Obohatila jsem tak významným způsobem svoje vlastní rodičovství a osobně se přesvědčila, že jak teoretická východiska efektivního rodičovství, tak praktické techniky a metody významně napomohly při prohlubování harmonických vztahů v mé vlastní rodině, významně přispěly ke zkvalitnění komunikace a k pozitivnímu řešení problémů a každodenních situací s mými vlastními dětmi (tehdy 5 a 10letými) ... Dokonce se domnívám, že k tomu, že jsou dnes obě moje děti nezávislí, samostatní a svobodomyšlní mladí lidé, dospělí, se kterými nám je společně nesmírně dobře a máme se rádi, významně přispělo právě dlouhodobě pěstované efektivní rodičovství.“²

Mně osobně kurzy efektivního rodičovství, které jsme s manželem vícekrát absolvovali, oslovily a významně obohatily moji rodičovskou roli. Oceňuji, že je postavena na respektu ke všem členům rodiny a že propojuje svobodné rozhodování se zodpovědností. Pomáhá mi také lépe pochopit svoji roli rodiče a dává mi možnosti nenechat se mateřstvím zahltit a vyčerpat. Kurs samotný mi svým rozsahem i pojetím vyhovoval. Díky dobrému odbornému vedení zkušenou lektorkou, paní Eliškou Vondráčkovou, nebyli přítomní rodiče vystaveni pouze záplavě informací, ale mohli čerpat od ostatních jejich poznatky a zkušenosti.

¹ Zdroj: <http://www.efektivnirodivcovstvi.cz/>

² Zdroj: <http://www.efektivnirodivcovstvi.cz/>

Především tyto praktické podněty, zasazené do filosofie kooperativní výchovy, byly pro mne tím největším přínosem absolvování kursu.

Jsem si ale vědoma, že existují rozdíly v nastavení a očekávání rodičů a také jsem zaregistrovala jeden pár, který kurs po prvním setkání vzdal, protože s metodou nesouhlasil. Proto jsem se rozhodla využít přípravy této bakalářské práce a oslovila jsem několik absolventů kursu efektivního rodičovství, abych své hodnocení alespoň trochu objektivizovala.

4.2. Výzkum postojů absolventů kurzu

Pro výzkum postojů absolventů kurzu efektivního rodičovství jsem zvolila kvalitativní dotazování metodou dotazníku. Musím ale přiznat, že rozhodnutí pro kvalitativní výzkum nebylo zcela jednoznačné. Materiál zpracováváný v této práci nabízí řadu možností pro vytvoření hypotéz, jejichž platnost by mohla být otestována kvantitativní metodou dotazování. Některé mé osobní preference a postoje jsou z textu patrné a mohla bych je zde prohlásit za hypotézy a využít kvantitativní formy dotazování pro ověření jejich platnosti. V mnohých aspektech by mi kvantitativní výzkum nabídl relevantnější výstup hodnocení kurzu, především pokud bych mohla oslovit výrazně větší počet respondentů z různých kurzů a různých teritorií. Přesto jsem nakonec zvolila kvalitativní dotazování. Především proto, že jsem neměla k dispozici dostatečně velký vzorek respondentů potřebný pro kvantitativní metodu a také jsem měla v úmyslu využít možností práce s otevřenými otázkami, pro což kvantitativní přístup vhodný není. „Největší silou otevřených otázek je jejich schopnost minimalizovat nezbytnou redukci informací. To je ovšem v protikladu s podmínkami kvantitativního výzkumu.“¹

Cílovou skupinou, na kterou byl výzkum zaměřen, jsou rodiče, kteří absolvovali Kurs efektivního rodičovství organizovaný Centrem pro rodinu a sociální péči. Rozhodla jsem se oslovit výhradně absolventy jednoho konkrétního kurzu, který proběhl ve třech víkendových soustředěních. Tímto rozhodnutím jsem chtěla alespoň částečně eliminovat rozdíly ve výpovědích respondentů, které by byly způsobeny rozdíly v pojetí jednotlivých kurzů,

¹ Miroslav Disman, Jak se vyrábí sociologická znalost, str. 150.

lokalitou a jinými vnějšími vlivy. Oslovení rodiče pečovali o dvě až čtyři děti ve věku od jednoho roku do dvanácti let.

Cílem výzkumu bylo zjistit postoje rodičů ke kooperativnímu stylu výchovy a konkrétní přínos absolvování kurzu na toto téma pro jimi praktikovaný výchovný styl. Bylo zřejmé, že v případě zjištění negativních postojů tato velmi jednoduchá forma výzkumu neumožní rozlišit mezi nepřijetím obsahu – tedy kooperativní výchovy – a nepřijetím formy – tedy kurzem efektivního rodičovství.

Pro sběr dat jsem využila formu stručného elektronického dotazníku. Dotazník byl připraven tak, aby umožnil rychlé, spontánní odpovědi na většinu otázek. Z celkových šesti otázek dvě umožňují tu nejjednodušší klasifikaci buď-anebo. Na dvě otázky respondent volí odpověď z pětistupňové škály a dvě otázky jsou otevřené. Nakonec je zařazena otázka na pohlaví respondenta. Celková podoba dotazníku je uvedena v příloze.

Z vyhodnocení odpovědí rodičů je zřejmé, že všichni hodnotí kooperativní styl výchovy velmi kladně. Prakticky všichni, s výjimkou jednoho muže, vidí v tomto stylu vhodnou alternativu k dosavadnímu výchovnému stylu. Stojí za povšimnutí, že pozitivně hodnotí kooperativní výchovu všichni, bez ohledu na to, zda sami inklinují k autoritativní či benevolentní výchově. Přestože se zde jedná o velmi malý vzorek populace a tento vzorek není reprezentativní pro celou společnost (již rozhodnutí se pro absolvování kurzu je jistou specifickou charakteristikou), nabízí výsledek výzkumu hypotézu, že ve společnosti stále převažuje autoritativní styl výchovy. Osm ze dvanácti respondentů totiž autoritu jmenuje jako to, k čemu tíhnou a jeden respondent, který se označuje spíše za benevolentního ve vypjatějších situacích k autoritě, po ní sahá také. Výzkum také ukázal, že menšina, která inklinuje spíše k benevolentnímu výchovnému stylu, je tvořena výhradně ženami.

Jednou z otevřených otázek, která měla otestovat pochopení filosofie kooperativní výchovy v rodině a také konkrétní přínos pro každodenní život rodiny, požadovala popis konkrétního příkladu ve výchově, kdy rodič byl schopen změnit svůj přístup. Za výborný výsledek lze považovat skutečnost, že všichni respondenti, až na jedinou výjimku, jsou schopni uvést konkrétní příklad situace, ve které se jejich postoj změnil. Všichni vidí konkrétní pozitivní dopad změny svého postoje na řešení situace, především ale na pohodu dítěte i sebe samotného. Jediný respondent, muž, který nedokázal uvést příklad, který by byl zcela v souladu s principy kooperativní výchovy, byl tentýž, pro kterého – jako jediného – není kooperativní výchova jednoznačnou alternativou k předchozímu výchovnému stylu. Je

to náhoda? Při bližším přezkoumání se zjistilo, že tento muž kvůli zaneprázdnění svým distančním studiem absolvoval méně než jednu třetinu kurzu. Lze tedy vyslovit hypotézu, že to nebyly nedostatky v kooperativní výchově anebo v kurzu samotném, které jej nepřesvědčily o potřebě změny výchovy, ale výhradně jeho nedostatečná přítomnost, a tím i nedostatečná formace ve prospěch nového výchovného stylu.

Na otázku, zda bylo seznámení se s kooperativní výchovou pozitivním přínosem, využívá celá polovina respondentů nejkrajnější pozitivní možnosti vyjádření „rozhodně bylo“ a druhá polovina volí jen o stupeň méně na pětistupňové škále „bylo“. Tato vyjádření lze považovat za velmi kladný ohlas jak na prezentovaný výchovný styl, tak také na provedení samotného kurzu. Tento velmi pozitivní postoj rodičů – absolventů – ještě podtrhuje doporučení ostatním rodičům, aby kooperativní výchovný styl také využívali. Mezi respondenty se nenašel jediný, který by tento styl nedoporučil. Jednoznačnou připravenost doporučit kurz jiným rodičům lze interpretovat jako vyjádření výrazné spokojenosti s obsahem i formou kurzu.

Rozhodnutí se pro kvalitativní výzkum se nakonec ukázalo tím správným. Kvalitativní výzkum má oproti kvantitativnímu vysokou validitu a vede spíše k indukci, nikoliv k dedukci. Předběžné závěry, výsledky pozorování, určité pravidelnosti, popřípadě i hypotézy uvedené v této kapitole, bylo možné z výsledků výzkumu vypožorovat, přestože se jej zúčastnil pouze malý vzorek respondentů. Pro potřeby jakékoliv instituce, která by se chtěla věnovat vzdělávání rodičů v oblasti kooperativní výchovy anebo pro zefektivnění práce Centra pro rodinu a sociální péči, je možné některé z uvedených závěrů či hypotéz ověřit kvantitativním výzkumem a výsledky využít pro správně nasměrování dalších aktivit.

ZÁVĚR

Většina rodičů vstupuje do své rodičovské role nedostatečně připravena. Zatímco téměř všichni věnovali mnoho času a úsilí přípravě na své profesní role, příprava na roli rodičovskou není žádná anebo oproti profesní přípravě zanedbatelná. Přitom se v posledních letech dramaticky nezvýšily pouze nároky na dobré uplatnění v profesi, ale také nároky na výchovu dětí. A navíc, velice dynamický hospodářský a sociální vývoj neklade obrovské nároky pouze na dospělé, ale také na samotné děti. Vlivem tohoto dynamického vývoje, rostoucích rozdílů mezi jednotlivými rodinami a často bezradného a bezsmyslného přejímání anebo negování výchovných stylů starších generací se dnes ve školkách a školách setkávají děti formované striktní autoritářskou výchovou s dětmi, které nepoznaly žádné hranice a jsou benevolentním přístupem rodičů podporovány v představě, že jsou centrem Vesmíru. Setkávají se opuštění, hmotně zajištění malí egoisté s dětmi přetíženými nedůležitými povinnostmi anebo s dětmi nemilovanými. To je velice náročné prostředí pro děti navyklé na nenásilné prostředí harmonické rodiny, které se musí prosadit a nechce zůstat vyčleněno.

Tato práce představuje kooperativní výchovný styl jako alternativu k výchovnému stylu autoritativnímu, který dominoval v minulosti a který, bohužel, dominuje v naší kultuře i v současné době. Představuje kooperativní styl také jako alternativu ke stylu benevolentnímu, který vznikl většinou buďto jako negace, vědomé odmítnutí, stylu autoritativního, jako plod euforie ze svobody „Vše je dovoleno“ anebo jako výsledek naprosté bezradnosti rodičů zaměřených na jiné životní priority. Práce uvádí jednotlivé výchovné styly do dějinných a kulturních souvislostí a do prostředí a možností dnešní rodiny. Filosofie kooperativního výchovného stylu se odvolává na poznatky moderní psychologie, především na poznatky individuální psychologie Alfreda Adlera. Kooperativní výchova umožňuje naplnit nejzákladnější potřeby dítěte i rodičů, jako jsou pocit bezpečí, pocit vlastní důstojnosti a ochota chránit důstojnost druhého. Tato výchova vede děti k samostatnosti a zodpovědnosti, podporuje vývoj jejich emoční inteligence. Děti se stávají otevřenými v komunikaci, a to i v komunikaci svých vlastních pocitů, jsou sebevědomé, ale respektují druhé. Mají úctu ke stvoření a jsou schopné milovat druhé, nejen sebe.

Na cestě kooperativní výchovy je ale třeba počítat s řadou úskalí, které musí rodiče postupně překonávat. Jsou to vlastní stereotypy a obyčejné překážky jako pracovní

vytíženost anebo organizační zajištění chodu rodiny. Jsou to také stereotypy okolí anebo to, že některé prvky kooperativní výchovy nemusí vyvolat brzy očekávanou odezvu. Kooperativní výchova však není žádným nevyzkoušeným pokusem, ale dobře prověřeným přístupem v mnoha zemích v zahraničí i u nás, který skutečně doprovází děti na jejich cestě k dospělosti velmi cíleným, vhodným a pro ně samotné přijatelným způsobem. Je pochopitelné, že bez potřebné investice do vzdělání a do času správným způsobem stráveným s dětmi, se rodičům nepodaří výrazněji změnit svůj výchovný styl k lepšímu. Rodiče však mohou naleznout zdroje informací a oporu v literatuře, která se kooperativní výchově věnuje a také při absolvování přednášek, kurzů a seminářů pořádaných na toto téma. V bakalářské práci je popsán jako příklad kurz efektivního rodičovství organizovaný úspěšně již řadu let Centrem pro rodinu a sociální péči v Brně. Výzkum provedený mezi rodiči – absolventy tohoto kurzu – velmi přesvědčivě prokázal, že tento kurz je vhodným způsobem, kterým si lze osvojit prvky kooperativní výchovy a změnit tak alespoň některé nepříliš dobré návyky.

Bakalářská práce, která měla za cíl představit kooperativní výchovný styl jako alternativu k většinově uplatňovaným přístupům, potvrzuje vhodnost kooperativní výchovy zasazením teoretických východisek do souvislosti současného prostředí rodiny. Výsledky výzkumu provedeného mezi absolventy kurzu efektivního rodičovství, který z principů kooperativní výchovy důsledně vychází, přínosy kooperativního výchovného stylu také potvrzují.

RESUMÉ

První kapitola popisuje okolní prostředí, které ovlivňuje současnou rodinu, její hodnoty, priority i přímo či nepřímo výchovný styl. Zamýšlí se také nad změnami tohoto okolního prostředí v historickém kontextu vývoje společnosti a rozvoje techniky a životní úrovně. Uvažuje nad tím, jak toto vnější prostředí ovlivňovalo a ovlivňuje rozhodnutí k rodičovství a hodnoty předávané v rodině příštím generacím.

Druhá kapitola je věnována vnitřnímu prostředí v rodině samotné a snaží se vystihnout, které funkce rodiny jsou pro výchovu a rozvoj dětí ty nejpodstatnější. V optice dlouhodobého horizontu argumentuje pro potřebné funkce a nastiňuje, jakým způsobem mohou být některé z nich naplněny, aby vytvořily prostředí bezpodmínečné lásky a bezpečí.

Třetí kapitola se nejdříve věnuje výchovné funkci rodiny a stanovení výchovných cílů rodiny. Bere v úvahu limity a nejistoty, kterým rodiče v současné době musejí čelit. Poté představuje autoritativní a benevolentní výchovné styly v kontextu doby a pojmenovává přínosy a rizika každého z těchto výchovných stylů. Nakonec se věnuje alternativě k těmto stylům – kooperativní výchově. Představuje její základní filosofii a cíle, věnuje se důležitým stavebním prvkům a uvádí příklady některých přístupů a technik.

Ve čtvrté kapitole je zdůrazněna potřeba osvěty a vzdělávání rodičů proto, aby byli schopni změnit dosavadní nevhodné výchovné přístupy. Je uveden konkrétní příklad vhodného typu vzdělávání – kurz efektivního rodičovství. Popis výzkumu provedeného mezi absolventy tohoto kurzu a jeho vyhodnocení pak tuto poslední kapitolu uzavírají.

ANOTACE

Bakalářská práce je zaměřena na představení kooperativní výchovy jako alternativního výchovného stylu ke stylu autoritativnímu a benevolentnímu. Jednotlivé výchovné styly jsou zasazeny do historického a společenského kontextu. Kooperativní výchovný styl je představen jako velmi vhodný výchovný styl pro současnou dobu, které dominuje nejistota. Je založen především na vzájemném respektu k jedinečnosti sebe sama i každého jiného člověka. Vede k výchově samostatného a zodpovědného jedince, který je sám sebou a je schopen řešit životní těžkosti a je přirozeně ochoten žít pro ty druhé. Četbou a studiem vhodné literatury nebo ještě lépe absolvováním dobře vedených seminářů je možné motivovat rodiče k využívání prvků kooperativní výchovy a dopomoci jim změnit svoji původní výchovu ve prospěch šťastného dítěte a spokojeného rodiče.

ANOTATION

The target of the thesis is to present the cooperative education as an alternative to authoritarian upbringing style and as an alternative to benevolence style. All upbringing styles are set to the historical and social context. Cooperative style is presented as a parenting style very suitable for the contemporaneity characterized by uncertainty. The cooperative style is based first of all at the mutual respect to the uniqueness to oneself and to each other. It results to independent and responsible human, who is himself and who is able to solve life difficulties and who is naturally able to live for others. Reading and studying of the right literature or better attending of well led seminars is possible to motivate parents to use base elements of the cooperative style. It is possible to help them to change their original parenting style in favor of the happy child and satisfy parents.

KLÍČOVÁ SLOVA

autoritativní výchova, benevolentní výchova, bezpodmínečná láska, demokratická výchova, důstojnost, hodnoty, hranice, efektivní rodičovství, harmonické vztahy, kooperativní výchova, ocenění, odměna, podpora, pochvala, povzbuzení, respekt, sebedůvěra, sounáležitost, trest, výchovná funkce, výchovné cíle, zdravé vztahy.

KEY WORDS

Authoritative parenting, benevolent parenting, unconditional love, democratic parenting, worthiness, value, border, effective parenthood, harmonic relationship, cooperative upbringing, appreciation, reward, support, recognition, encouragement, respect, self-confidence, solidarity, penalty, parenting function, parenting targets, healthy relationships.

POUŽITÁ LITERATURA

Adler, A., Porozumění životu, Aurora, Praha 1999, ISBN 80-85974-76-2

Adler, A., Psychologie dětí, Práh, Praha, 1994, ISBN 80-85809-22-2

Adler, A., Umění rozumět, Práh, Praha 1993, ISBN 80-85809-04-4

Biddulph, S., Tajemství výchovy šťastných dětí, Portál, Praha 1999, ISBN 80-7178-334-X

Biddulph, S., Kniha o mužství, Portál, Praha 2011, ISBN 978-80-262-0012-3

Biddulph, S., Proč jsou šťastné děti šťastné, Portál, Praha 2012,
ISBN 978-80-7367-864-7

Centrum pro rodinu a sociální péči, Manuál kurzu efektivního rodičovství, Brno, 2010.

Cloud, H., Townsend, J., Děti a hranice, Návrat domů, Praha 1999 ISBN 80-7255-002-0

Disman, M., Jak se vyrábí sociologická znalost, Universita Karlova,
Nakladatelství Karolinum, Praha 2000, ISBN 80-246-0139-7.

Dinkmeyer, D., McKay, G.D., Efektivní rodičovství krok za krokem, Praha, Portál, 2008, ISBN
978-80-7367-445-8

Dreikurs, R., Grey, L., Logické dosledky, Artus, Dunajská Streda, Nové Zámky 1997, ISBN 80-
967148-7-2

Dreikurs, R., Úvod do individuální psychologie, Československé grafické Unie a.s., Praha 1937

Faber, A., Mazlish, E., Jak mluvit, aby se děti lépe učily doma i ve škole, CPRESS, Brno 2010,
ISBN 978-80-251-2961-6

Faber, A., Mazlish, E., Jak mluvit, aby nás děti poslouchaly, jak naslouchat, aby nám děti
důvěřovaly, COMPUTER PRESS, BRNO 2007, ISBN 978-80-251-1747-7

Faber, A., Mazlish, E., Osvobození rodiče, osvobozené děti, CPRESS, Brno 2010,
ISBN 978-80-251-2946-3

Gilbert, G., O dětech a výchově, Portál, Praha 2009, ISBN 978-80-7367-609-4

Kohoutek, R., Pedagogická psychologie, Institut mezioborových studií, Brno 2006

Kopřiva, P.a kol., Respektovat a být respektován, Spirála, Kroměříž 2006,
ISBN 80-901873-7-4

Matějček, Z., Co, kdy a jak ve výchově dětí, Portál, Praha 2007,
ISBN 978-80-7367-325-3

Prekopová, J., Jak být dobrým rodičem, Grada Publishing, Praha 2001,
ISBN 80-247-9063-7

Prekopová, J., Nese mě řeka lásky, Cesta, Brno 2007, ISBN 978-80-7295-092-8

Prekopová, J., Schweizerová, Ch., Děti jsou hosté, kteří hledají cestu, Portál,
Praha 2003, ISBN 80-7178-854-6

Prekopová, J., Malý tyran, Portál, Praha 1993, ISBN 80-7178-485-0

Prekopová, J., Empatie, Grada Publishing, a.s., Praha 2004, ISBN 80-247-0672-5

Rogge, J.U., Rodiče určují hranice, Portál, Praha 2010, ISBN 978-80-7367-806-7

Vágnerová, M., Základy psychologie, Karolinum, Praha 2004, ISBN 80-246-0841-3

Elektronické zdroje informací

Centrum pro rodinu a sociální péči, <http://www.efektivnirodicovstvi.cz/>,
přístup 24. 3. 2012.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1	Dotazník pro výzkum spokojenosti absolventů kurzu.
Příloha č. 2	Příklad vyplněného dotazníku.
Příloha č. 3	Zjednodušený přehled odpovědí respondentů.

DOTAZNÍK

PRO ABSOLVENTY KURZU EFEKTIVNÍHO RODIČOVSTVÍ POŘÁDANÉHO CENTREM PRO RODINU A SOCIÁLNÍ PÉČI

**1. Nabídl Vám Kurz efektivního rodičovství alternativu k předchozímu výchovnému stylu?
Pokud ano, jakou, pokud ne, proč?**

2. Do jaké míry se ztotožňujete se stylem kooperativní výchovy?

Označte, prosím, vyjádření, které nejlépe vystihuje Váš postoj.

Rozhodně
neztotožňuji

Neztotožňuji

Neutrální
postoj

Ztotožňuji

Rozhodně
ztotožňuji

3. Váš předchozí výchovný styl inklinoval spíše k benevolentnímu, nebo autoritářskému stylu?

4. Uvedte prosím jeden konkrétní příklad (situaci), v čem se změnil Váš přístup v souladu s principy kooperativní výchovy?

5. Bylo pro Vás seznámení s kooperativní výchovou pozitivním přínosem?

Označte, prosím, vyjádření, které nejlépe vystihuje Váš postoj.

Rozhodně
nebylo

Nebylo

Neutrální
postoj

Bylo

Rozhodně
bylo

6. Doporučili byste ostatním rodičům využívat výchovný přístup kooperativní výchovy?

Prosím označte, jste:

MUŽ

ŽENA

DOTAZNÍK

PRO ABSOLVENTY KURZU EFEKTIVNÍHO RODIČOVSTVÍ POŘÁDANÉHO CENTREM PRO RODINU A SOCIÁLNÍ PÉČI

1. Nabídl Vám Kurz efektivního rodičovství alternativu k předchozímu výchovnému stylu?
Pokud ano, jakou, pokud ne, proč?

Ano nabídl mi tzv. Návod, jak určité často se opakující konfliktní situace řešit s dětmi jinak a ku prospěchu obou zúčastněných stran.

2. Do jaké míry se ztotožňujete se stylem kooperativní výchovy?

Označte, prosím, vyjádření, které nejlépe vystihuje Váš postoj.

Rozhodně
neztotožňuji

Neztotožňuji

Neutrální
postoj

Ztotožňuji

Rozhodně
ztotožňuji

3. Váš předchozí výchovný styl inklinoval spíše k benevolentnímu, nebo autoritářskému stylu?

Spíše k autoritářskému stylu.

4. Uveďte, prosím, jeden konkrétní příklad (situaci), v čem se změnil Váš přístup v souladu s principy kooperativní výchovy?

Měli jsme s dětmi problém ráno, aby se včas vypravily do školy a přitom aby stihly za ráno veškeré své povinnosti. Před absolvováním kursu efektivního rodičovství se většina rán u nás neobešla bez křiku a neustálého připomínání co ještě musí stihnout. Děti totiž kromě běžných ranních rituálů cvičí a poslouchají CD s anglickým textem. Po absolvování kursu jsme si spolu s dětmi sedli a napsali, příp. Namalovali seznam veškerých povinností každého z dětí v logickém časovém sledu. Každé dítě si tento seznam pověsilo k sobě do pokoje a ráno se

„jede“ dle tohoto seznamu. Od té doby se stačí pouze odkázat na seznam a každý ví, co má dělat.

Ubylo tedy jak křiku ze strany rodičů, tak děti přesně ví, co se od nich očekává. Rána tudíž jsou příjemnější.

5. Bylo pro Vás seznámení s kooperativní výchovou pozitivním přínosem?

Označte, prosím, vyjádření, které nejlépe vystihuje Váš postoj.

Rozhodně
nebylo

Nebylo

Neutrální
postoj

Bylo

Rozhodně
bylo

6. Doporučili byste ostatním rodičům využívat výchovný přístup kooperativní výchovy?

Určitě ano

Prosím označte, jste:

MUŽ

ŽENA

Sumární přehled zestručněných odpovědí respondentů výzkumu.

První ze dvou částí.

Nabídl Kurz efektivního rodičovství alternativu k předchozímu výchovnému stylu?	Do jaké míry se ztotožňujete se stylem kooperativní výchovy?	Váš předchozí výchovný styl inklinoval spíše k benevolentnímu, nebo autoritářskému stylu?	Dokáže respondent uvést konkrétní příklad změny postoje ve výchově? V souladu s principy kooperativní výchovy?	Bylo seznámení se s kooperativní výchovou pozitivním přínosem?	Doporučil by respondent ostatním rodičům využívat přístup kooperativní výchovy?	Žena / Muž
ano	ztotožňuji	k benevolentnímu	ano zcela v souladu	bylo	ano	žena
ano	ztotožňuji	spíše k autoritářskému	ano zcela v souladu	bylo	ano	muž
ano	ztotožňuji	k benevolentnímu	ano zcela v souladu	bylo	ano	žena
ano	ztotožňuji	spíše k autoritářskému	ano zcela v souladu	bylo	ano	muž
ano	ztotožňuji	spíše k autoritářskému	ano zcela v souladu	rozhodně bylo	ano	žena
ano	ztotožňuji	spíše k autoritářskému	ano zcela v souladu	bylo	ano	muž

Sumární přehled zestručněných odpovědí respondentů výzkumu.

Druhá ze dvou částí.

Nabídl Kurz efektivního rodičovství alternativu k předchozímu výchovnému stylu?	Do jaké míry se ztotožňujete se stylem kooperativní výchovy?	Váš předchozí výchovný styl inklinoval spíše k benevolentnímu, nebo autoritářskému stylu?	Dokáže respondent uvést konkrétní příklad změny postoje ve výchově? V souladu s principy kooperativní výchovy?	Bylo seznámení se s kooperativní výchovou pozitivním přínosem?	Doporučil by respondent ostatním rodičům využívat přístup kooperativní výchovy?	Žena / Muž
ano	ztotožňuji	k benevolentnímu	ano zcela v souladu	rozhodně bylo	ano	žena
částečně	ztotožňuji	k autoritářskému	ano částečně v souladu	bylo	ano	muž
ano	rozhodně ztotožňuji	spíše k benevolentnímu	ano zcela v souladu	rozhodně bylo	ano	žena
ano	ztotožňuji	k autoritářskému.	ano zcela v souladu	rozhodně bylo	ano	muž
ano	rozhodně ztotožňuji	k autoritářskému	ano zcela v souladu	rozhodně bylo	ano	žena
ano	rozhodně ztotožňuji	k autoritářskému	ano zcela v souladu	rozhodně bylo	ano	muž